

RS Global

SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE

SOCIAL AND ECONOMIC
ASPECTS OF EDUCATION
in Modern Society

**Proceedings of the
XXVI International Scientific and
Practical Conference**

**Social and Economic Aspects
of Education in Modern
Society**

**February 25, 2021,
Warsaw, Poland**

Copies may be made only from legally acquired originals.
A single copy of one article per issue may be downloaded for personal use (non-commercial research or private study). Downloading or printing multiple copies is not permitted. Electronic Storage or Usage Permission of the Publisher is required to store or use electronically any material contained in this work, including any chapter or part of a chapter. Permission of the Publisher is required for all other derivative works, including compilations and translations. Except as outlined above, no part of this work may be reproduced, stored in a retrieval system or transmitted in any form or by any means without prior written permission of the Publisher.

ISBN 978-83-960619-0-4

© RS Global Sp. z O.O.;
© The Authors

**RS Global Sp. z O.O.
Warsaw, Poland
2021**

Founder:
RS Global Sp. z O.O.,

Warsaw, Poland

**Publisher Office's
address:**

Dolna 17, lok. A_02
Warsaw, Poland,
00-773

E-mail:
rsglobal.poland@gmail.com

The authors are fully responsible for the facts mentioned in the articles. The opinions of the authors may not always coincide with the editorial boards point of view and impose no obligations on it.

CONTENTS

ECONOMY

<i>Комарова Н. В., Прядка Т. М., Комаров Д. Ю., Камінецька О. В., Кочеригін Л. Ю.</i> ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ОСНОВИ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ.....	3
--	---

PUBLIC ADMINISTRATION

<i>Jumasheva Sulushash, Adilkhanov Madiyar, Yuldashev Dilshat</i> ASSESSMENT AND PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN.....	8
---	---

<i>Чорномаз І. К., Григор'ян М. Б., Гончар С. В.</i> КОНЦЕПТУАЛЬНІ ТА ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ У СФЕРІ ОСВІТИ.....	12
--	----

LEGAL AND POLITICAL SCIENCE

<i>Костенко О. В.</i> ІДЕНТИФІКАЦІЙНІ ДАНІ: ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ РОЗРОБКИ КЛАСИФІКАТОРІВ.....	20
---	----

<i>Хасанова В. В.</i> ПРАВОВАЯ РЕГЛАМЕНТАЦИЯ И ПРИОРИТЕТЫ РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН ПО ПРОТИВОДЕЙСТВИЮ НЕГАТИВНЫМ ИНФОРМАЦИОННЫМ ВОЗДЕЙСТВИЯМ НА НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ.....	23
---	----

PSYCHOLOGY

<i>Mokhnar L. I., Diachkova O. M.</i> COPING BEHAVIOUR AS THE WAY TO OVERCOME STRESS OF SPECIALISTS OF FIRE AND RESCUE UNITS OF THE STATE EMERGENCY SERVICE OF UKRAINE.....	28
---	----

PHILOLOGY

<i>Стрікаленко Т. В.</i> ОБРАЗ-СИМВОЛ «ВОДА» В МЕНТАЛЬНОСТИ, КУЛЬТУРЕ ТА ЕТИЦІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ.....	31
---	----

PEDAGOGY

<i>Osmonbaeva Zhympargul Akunbaevna, Pakhirova Damira Isirovna</i> IMPACT OF PROPER QUESTIONING IN TEACHING AND LEARNING.....	35
--	----

<i>Макашева М. С., Палымбетова А. Б.</i> ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА ОСНОВЕ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ В ПРОЦЕССЕ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ МУЗЫКИ.....	40
--	----

<i>Хинчагашвили Н. Ш.</i> СТРАНОВЕДЕНИЕ РОССИИ В ПРАКТИКЕ ОБУЧЕНИЯ ГРУЗИНСКИХ УЧАЩИХСЯ РУССКОМУ ЯЗЫКУ НА НАЧАЛЬНОМ ЭТАПЕ.....	44
---	----

<i>Стрікаленко Т. В., Д'яконова А. К., Коротич О. М.</i> ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ САНАТОРНО-КУРОРТНИХ ЗАКЛАДІВ: ПРОБЛЕМИ, ВАРІАНТИ РІШЕНЬ, ОСВІТА.....	48
--	----

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ОСНОВИ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

*Комарова Н. В., PhD з економіки, Білоцерківський національний аграрний університет, Україна
Прядка Т. М., к.е.н., доцент, Білоцерківський національний аграрний університет, Україна
Комаров Д. Ю., асистент, Білоцерківський національний аграрний університет, Україна
Камінецька О. В., к.е.н., Білоцерківський національний аграрний університет, Україна
Кочеригін Л. Ю., к.п.н., Білоцерківський національний аграрний університет, Україна*

DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_conf/25022021/7415

Abstract. *It is proved that increasing the level of anthropogenic loading on agroecosystem leads to negative destructive changes in the state of agricultural land, which poses a potential threat to the level of agroecological and food safety. Under of the existing organizational and economic conditions of commodity production in the crop production sector, there are no trends towards positive changes in the expansion of the complex of implementation of land conservation measures and the prudent attitude towards the use of agricultural land. Instead, the increase in profits and yields, the expansion of arable land in the narrowing of the agricultural land provoke a decrease in the level of agroecological safety, the spread of erosion and degradation processes, the decrease of humus stocks and the level of fertility. However, despite the increase in the economic efficiency of the crop sub-sector of agriculture, the scope and organization of the implementation of measures to restore and preserve agroresource potential require radical changes on scientifically grounded positions.*

Keywords: *agro-resource potential, level of agroecological safety, commodity plant growing production, state of the environment, level of anthropogenic loading, balanced land use, agricultural land, soils, economic responsibility for soil condition.*

Вступ. Рівень агроєкологічної безпеки визначається мірою антропогенного навантаження на довкілля та обсягами зусиль, спрямованих на відновлення і збереження прийнятного стану навколишнього природного середовища і агресурсного потенціалу зокрема, які можна оцінити за допомогою низки статистичних показників. Баланс вказаних зусиль забезпечує оптимізацію співвідношення між обсягами товарного виробництва сільськогосподарської продукції та станом довкілля, тобто між економічними інтересами агровиробників та екологічними запитами суспільства. Втім, упродовж останніх десятиліть агровиробничі процеси, і насамперед у рослинництві, засновано на організаційно-економічних підходах, що здебільшого фокусуються на нарощуванні потужності виробничо-сировинної ланки. Це забезпечило можливість нарощування обсягів експорту сільськогосподарської продукції (переважно у вигляді сировини), збільшення прибутків агровиробництва завдяки розширенню площ під найбільш рентабельні культури та росту показників їх урожайності. Але нехтування агровиробниками вимог забезпечення ощадливого землекористування та збереження родючості земель сільськогосподарського призначення має високий рівень потенційної загрози продовольчій безпеці, що напряду залежить від якісного стану ґрунтового покриву та призводить до економічних збитків суспільства. Виправлення існуючої ситуації потребує організаційно-економічних змін, спрямованих на коригування диспропорцій у системі еколого-економічної ефективності сільськогосподарського землекористування через впровадження комплексу науково обґрунтованих заходів. Це потребує посилення інституціональної основи її забезпечення для формування економічної відповідальності землекористувачів за якісний стан ґрунтового покриву агроугідь, які задіяні у процесі товарного виробництва рослинництва, а саме — нормативно-законодавчих вимог забезпечення моніторингової, сертифікаційної компоненти запровадження дозвільної системи з регулювання процесів використання земель сільськогосподарського призначення.

Мета роботи полягає в систематизації чинників агроєкологічної безпеки, що на основі детального підтвердження статистичною звітністю обґрунтовує комплекс заходів не лише землеохоронного спрямування, а орієнтованих на забезпечення прийнятного рівня агроєкологічної

безпеки. Предметом дослідження є сукупність теоретичних аспектів удосконалення організаційно-економічних умов землекористування щодо запровадження економічної відповідальності агровиробників товарної продукції рослинництва за якісний стан ґрунтів.

Результати досліджень. Оновлення організаційно-економічних умов товарного виробництва рослинництва з метою запровадження економічної відповідальності агровиробників за якісний стан ґрунтового покриву земель сільськогосподарського призначення після їх використання ґрунтується на удосконаленні нормативно-законодавчої основи, розвитку інституційної складової та інформаційно-реєстраційної інфраструктури. Зазначене потребує удосконалення теоретичного підґрунтя з ключовим компонентом систематизації факторів та показників, з яких походить комплекс землеохоронних заходів.

Рис. 1. Система факторів агроекологічної безпеки у контексті вільного економічного обігу земельних ділянок сільськогосподарського призначення

На схемі позначено зв'язки: ➡ – основні (прямі); ➡ – зворотні (допоміжні).

Їх поділ та систематизація є дещо умовним, але вплив відбувається комплексно, створюючи сублімований ефект. Запропонований перелік не є ранжированим, адже ієрархія характеристик доволі різниться для кожного конкретного випадку, і міра впливу кожної з груп чинників визначається організаційно-економічними, еколого-економічними, соціально-економічними умовами господарювання, тобто формується структура чинників впливу на рівень агроекологічної безпеки. Сублімований ефект впливу системи чинників має як прямий, так і зворотний ефект, що відображено на рис. 1.

Наприклад, розташування типів ґрунтів визначає вибір технологій їх обробітку, від чого залежить необхідність застосування певних видів обладнання, структура добривних матеріалів, що у сумі визначає обсяги матеріально-фінансових витрат та прибутковість діяльності. В умовах технічного прогресу розвиток техніки і технологій надає змогу отримувати високі показники врожаїв завдяки агресурсному потенціалу, але нехтування вимогам щодо ощадливого використання земель сільськогосподарського призначення врешті-решт призводить до його виснаження. У підсумку збільшуються темпи і обсяги деградації земель, активізуються процеси ерозії, з'являється необхідність використання додаткових площ під посіви, а недостатній рівень вжиття землеохоронних заходів знижує значення коефіцієнтів екологічної стабільності.

З огляду на викладене, можемо стверджувати, що інтегральною характеристикою рівня агроекологічної безпеки і еколого-економічної ефективності сільськогосподарської діяльності можна вважати динаміку запасів гумусу у ґрунтовому покриві агроугідь, які використовують під обробіток з метою виробництва товарної продукції. У процесі виконання дослідження нами здійснено спробу проведення оцінки економічної ефективності господарювання під час виробництва товарної продукції рослинництва у Київській обл. і її порівняння з національним рівнем, а також отриманих результатів з показниками екологічної ефективності господарювання (табл. 1).

Таблиця 1. Показники ефективності землекористування у товарному виробництві рослинництва в Україні і Київській області

Показник	Рік								
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2017/ 2010, %
Продуктивність праці у сільськогосподарських підприємствах (на 1 зайнятого в сільськогосподарському виробництві у постійних цінах 2010 року), тис. грн									
Україна	132,7	165,2	159,7	201,2	227,7	223,3	275,3	271,5	204,6
Київська обл.	143,3	180,3	193,2	204,5	236,0	226,9	250,2	251,0	175,1
Індекси валової продукції сільського господарства, % до попереднього року									
Україна	98,5	119,9	95,5	113,3	102,2	95,2	106,3	97,8	
Київська обл.	99,4	118,6	108,5	101,3	105,9	89,2	109,8	95,7	
Продукція рослинництва у господарствах усіх категорій з розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь, тис. грн									
Україна	334,7	437,5	402,1	483,6	500,6	474,2	520,1	н/д	155,4
Київська обл.	433,2	549	595,6	601,6	658,8	562,3	667,7	н/д	154,1
Виробництво валової продукції сільського господарства на одну особу у постійних цінах 2010 року, грн									
Україна	4249	5113	4897	5559	5847	5589	5967	5865	138,0
Київська обл.	2547	3011	3251	3272	3447	3058	3343	3184	125,0
Площа сільськогосподарських угідь, тис. га									
Україна	41576,0	41557,6	41536,3	41525,8	41511,7	41507,9	41504,9	41489,3	99,8
Київська обл.	1664,9	1664,2	1664,2	1664,2	1664,2	1664,2	1658,8	1651,5	99,2
• з них рілля									
Україна	32476,5	32498,5	32518,4	32525,5	32531,1	32541,3	32543,4	32544,3	100,2
Київська обл.	1356,2	1355,5	1355,5	1355,5	1355,5	1355,5	1353,7	1351,5	99,7
Посівні площі сільськогосподарських культур, тис. га									
Україна	26952,0	27670,0	27801,0	28329,0	27239,0	26901,8	27026,0	27585,0	102,3
Київська обл.	1111,2	1134,6	1153,5	1160,0	1155,4	1153,0	1164,0	1184,0	106,6
Внесення добрив під сільськогосподарські культури на 1 га посівної площі									
• мінеральні, кг поживної речовини									
Україна	58	68	72	80	82	79	96	110	189,7
Київська обл.	71	78	81	93	95	87	108	128	180,3
• органічні, т									
Україна	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	100,0
Київська обл.	1,2	1,5	1,4	1,3	1,7	1,4	1,2	1,3	108,3
Наявність тракторів у сільськогосподарських підприємствах на кінець року, тис. шт.									
Україна	151,3	147,1	150,7	146,0	130,8	127,9	132,7	129,3	85,5
Київська обл.	8,6	8,0	8,3	8,4	7,9	8,0	8,3	8,0	93,0
Забезпеченість енергетичними потужностями сільськогосподарських підприємств, кВт на 100 га посівної площі									
Україна	193	187	213	218	208	166	175	165	85,5
Київська обл.	273	268	255	261	231	246	260	236	86,4

Джерело: дані [1-6]

З огляду на наведену статистичну інформацію, прослідковується чітка тенденція до підвищення економічних показників землекористування під час товарного виробництва рослинницької продукції. Так, загальна кількість агропідприємств, які отримали чистий прибуток, неухильно зростає — від 69,6% у 2010 р. до 86,7% у 2017 р.

Збільшились показники виробництва валової продукції у ціновому вимірі 2010 р. в усіх категоріях господарств у розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь, зокрема у рослинництві України — на 55,4% і на 54,1% у Київській обл. одночасно з обсягами виробництва на одну особу на 38% і на 25%, відповідно. Закономірним є збільшення частки сільськогосподарського виробництва у динаміці показника валової доданої вартості від 8,4% у 2010 р. до 12,1% у 2017 р. Найбільший вплив на досягнення таких результатів забезпечено збільшенням обсягів внесення мінеральних добрив у вимірі поживних речовин у 2017 р. у 1,7 рази на національному рівні і більш, ніж у 1,5 рази у Київській обл.

Також спостерігається збільшення площ, які були оброблені засобами захисту рослин, у т. ч. і пестицидами. Так, у 2010 р. заходи з хімізації в Україні були проведені на площі понад 12,2 млн га (у т. ч. пестицидами – 10,8 млн га), а у 2016 р. ці показники становили 14,3 млн га (у т. ч. пестицидами – 13,8 млн га, що становить майже 22%). У Київській обл. збільшення площі застосування пестицидів відбувається дещо повільніше – на 17% у 2016 р. (530,4 тис. га) порівняно з 440,3 тис. га у 2010 р. Водночас обсяги внесення органічних добрив в Україні залишаються на мінімальному рівні – 0,5 т внесення під сільськогосподарські культури у розрахунку на 1 га, хоча у Київській обл. зафіксовано деяку позитивну динаміку цього показника за останні сім років – на 1 ц/га від 1,2 т у 2010 р. до 1,3 т на 1 га посівної площі у 2017 р. Проте мусимо констатувати про негативні тенденції у динаміці площ угідь сільськогосподарського призначення попри, деяке скорочення в Україні за період оцінювання на рівні 0,2%, що становить майже 87 тис. га; у Київській обл. це скорочення становить 0,8%, або 13,4 тис. га. На цьому тлі площі орних земель в Україні зросли на 67,8 тис. га, а у Київській обл. ці показники хоча і скоротились, проте у менших обсягах попри скорочення агроугідь – лише на 0,3%, що становить 4,7 тис. га.

Про зростання антропогенного навантаження свідчить динаміка посівних площ у межах орних земель, яка демонструє значно вищі темпи розширення: для України цей показник збільшився на 2,3% (633 тис. га) упродовж 2010–2017 рр., а у Київській обл. – майже на 7% (72,8 тис. га). Ресурсною базою вказаних тенденцій є скорочення площ перелогів, багаторічних насаджень, тобто тих категорій земель, які створюють знижені рівні антропогенного навантаження на агроєкосистему, що негативно впливає на стан агроєкологічної безпеки. Важливою характеристикою землекористування у рослинництві є структура посівних площ, яка свідчить про переважання економічних інтересів над екологічними. Зокрема, площа посівів пшениці зросла від 5,3 млн га у 2000 р. до 6,1 млн га у 2010 р., а у 2017 р. цей показник становив 6,2 млн га. Площі посівів соняшнику розширились більш ніж удвічі і становили у 2017 р. понад 6 млн га; у 2010 р. – 4,6 млн га (для порівняння – площа екостабілізуючих угідь у сільському господарстві станом на 01.01.2016 р. становила 8,8 млн га [3]).

Значно більші темпи приросту демонструють площі посівів ріпаку та кукурудзи на зерно, які збільшились у понад 3 рази з 2000 до 2017 року: від 0,2 млн га до майже 0,8 млн га та від 1,4 млн га до 4,5 млн га відповідно. Натомість площа посівів кормових культур зазнала за період 2000–2017 рр. значних скорочень: під посівами кукурудзи кормової скоротились у понад 6 разів, трав'яних культур – утричі. Також слід враховувати зростання рівня антропогенного навантаження у агроєкосистемах, що зумовлено збільшенням показників урожайності майже всіх сільськогосподарських культур, зокрема, врожайність пшениці зросла від 26,8 ц з га у 2010 р. до 41,1 ц з га у 2017 р. в Україні і від 25,1 ц/га у 2010 р. до 35,3 ц/га у 2017 р. у Київській обл.; кукурудзи на зерно – з 45,1 до 55,1 і з 54,1 до 60,2 ц/га; соняшнику і ріпаку – від 15 та 17 ц/га до 20,2 та 27,9 ц/га у 2017 р. в Україні і від 18,4 та 13,5 ц/га у 2010 р. до 24,1 та 26,5 ц/га у 2017 р. у Київській обл. відповідно.

Крім того, спостерігається зниження рівня матеріально-ресурсного забезпечення сільськогосподарських підприємств, зокрема наявність енергетичних потужностей наприкінці року у перерахунку на 100 га посівної площі скоротилась у 2017 р. порівняно з 2010 р. на 14,5% в Україні і на 13,6% у Київській обл. Також спостерігається скорочення загальної кількості наявних тракторів за вказаний період – на 14,5 та 7% в Україні і у Київській обл. відповідно, що свідчить про скорочення витрат на оновлення парку сільськогосподарської техніки.

Висновки. Доведено виснажливий вплив чинної організації землекористування з метою товарного виробництва рослинницької продукції. Проаналізовано чинники агроєкологічної безпеки, запропоновано систематизацію та продемонстровано їх зв'язок з комплексом заходів відтворення і збереження агроресурсного потенціалу. На основі аналізу статистичних даних з урахуванням динаміки показників якісного стану ґрунтового покриву на землях сільськогосподарського призначення висвітлено необхідність запровадження організаційно-економічних змін у агровиробництві. Цільовим призначенням цих змін має бути посилення відповідальності землекористувачів за якісний стан ґрунтів агроугідь, що є ресурсною основою товарного виробництва та збільшення економічних прибутків, і у такий спосіб забезпечення прийняттого рівня агроєкологічної безпеки. З іншого боку, існує необхідність забезпечення фінансово-економічної підтримки агровиробників через можливість отримання кредитів, позик, пільг під час оподаткування чи стягнення виплат.

REFERENCES

1. Trofimtseva O. (2018), The official site of The Ukrainian Stockbreeders Association «Ukrainian agroexport amounted to \$ 8.6 billion over 6 months of 2018», available at: <https://usba.com.ua/en/ukrainianagroexport-amounted-86-billion-over-6-months-2018> (Accessed 4 January 2018).
2. Korenyuk, P. & Chmulenko, N. (2012). Metodyka otsinky efektyvnosti vykorystannya ta vidtvorennya produktyvnykh uhid' sil's'kohospodars'kykh pidpryyemstv [Methodology for evaluating the efficiency of use and reproduction of productive lands of agricultural enterprises]. Ekonomist [Economist], 1, 47–50. (In Ukr.)
3. State Statistics Service of Ukraine (2018), «Roslynnnytstvo Ukrayiny 2017. Statystychnyj zbirnyk» [Plant Growing of Ukraine 2017. Statistical yearbook], Derzhkomstat, Kyiv, Ukraine.
4. State Statistics Service of Ukraine (2018), «Sil's'ke hospodarstvo Ukrayiny 2017. Statystychnyj zbirnyk» [Agriculture of Ukraine 2017. Statistical yearbook], Derzhkomstat, Kyiv, Ukraine.
5. State Statistics Service of Ukraine (2018), «Statystychnyy shchorichnyk Ukrayiny za 2017 rik. Statystychnyj zbirnyk» [Statistical Yearbook of Ukraine for 2017. Statistical yearbook], Derzhkomstat, Kyiv, Ukraine.
6. The Main Department of Statistics in the Kyiv region (2019), «Sotsial'no-ekonomichne stanovyshche Kyyivs'koyi oblasti za 2018 rik. Statystychnyy byuletyn'» [Socio-economic situation of the Kiev region in 2018. Statistical bulletin, Kyiv, Ukraine]

ASSESSMENT AND PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Jumasheva Sulushash, MBA, Lecturer, Almaty Technological University, Kazakhstan

Adilkhanov Madiyar, student, Almaty Technological University, Kazakhstan

Yuldashev Dilshat, student, Almaty Technological University, Kazakhstan

DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_conf/25022021/7416

Abstract. *The relevance of the research topic is due to the growing interest in public-private partnership (PPP) in the business cycles of the Republic of Kazakhstan, the largest countries of the world and state institutions. Today it becomes obvious that without an interesting partnership of state and municipal authorities with representatives of private business, it is impossible to achieve the highest stable rates of development of the country.*

The article reveals the content of public-private partnership, examines the features of its formation and development in the Republic of Kazakhstan. The conditions for effective public-private partnership have been identified. The article indicates that the ongoing programs to stimulate entrepreneurship through PPP have a positive effect, but a number of problems remain. Based on the results of the PPP assessment in Kazakhstan, directions for improving this type of cooperation have been identified.

Keywords: *public-private partnership, projects, contracts, economic development, efficiency.*

Introduction. The relevance of the research topic is due to the growing interest in public-private partnership (PPP) in the business cycles of the Republic of Kazakhstan. Today it becomes obvious that without an interesting partnership of state and municipal authorities with representatives of private business, it is impossible to achieve the highest stable rates of development of the country.

The National Chamber of Entrepreneurs of the Republic of Kazakhstan "Atameken" defines PPP as mutually beneficial cooperation between government bodies and entrepreneurs in industries traditionally related to the state's responsibility on the basis of a balanced distribution of risks, benefits and costs, rights and obligations defined in the relevant agreements [1].

According to A. Kolosov, the essence of PPP should be considered in three aspects:

- in economic terms, PPP acts as a form of relations between institutionally heterogeneous entities (government, business, citizens);
- in the institutional aspect, PPP is a form of realization of state property;
- as a category of management, public-private partnership is a way to combine the mechanisms of competition and coordination [2].

Research results. According to international practice, the development of PPP involves three stages: preparation, implementation and improvement. At the stage of preparation, states study international experience, analyze current legislation, determine the general state policy in the field of PPP and sometimes begin to implement pilot projects.

An analysis of modern foreign practice in organizing PPPs made it possible to identify a number of effective approaches and solutions that ensure the development of public-private partnerships:

- positioning the role of the institution of public-private partnership in the implementation of a wide range of goals determined within the framework of national and regional scientific and technical, structural, investment, social policy;

These goals include: stimulating private sector innovation; expanding funding on a long-term basis for fundamental research and research in the field of creating new technologies; effective use of globalization of innovation; integration of military and civilian production; development of the social sphere;

- a diversified structure of sectors for implementing PPP projects with a clearly expressed priority of types of economic activities related to scientific support of the real sector of the economy, production and social infrastructure;

- creation at the national level of various forms of public-private partnerships, initially focused on the innovative renewal of the economy, ensuring the integration of higher educational institutions, scientific organizations of the public and private sectors, industrial companies;

- the spread of the practice of public-private partnership from the national and regional levels to the municipal, covering the industries of production and social infrastructure (utilities, education, health care);

- participation of the state in organizing the creation, functioning and development of PPP, along with co-financing, includes its organizational impact on the parameters of the internal and external environment of this institution. Among the first: personnel and their competencies, areas of cooperation between participants, the composition of priority areas for testing new technologies, procedures for their transfer and commercialization. Among the second: the legal framework (adapted or newly created), the tax environment, the contract system;

- the composition of the instruments used by the state in organizing the processes of creating and operating PPPs is diverse and includes, including: foresight, grants, tax incentives, concessional lending, subsidies for multipurpose use, budgetary financing of infrastructure facilities, legislation on the protection of intellectual property [2].

The stage of PPP implementation involves a number of activities, such as: formation of legislation, development of methodological instructions and guidelines, creation of specialized PPP body, expansion of the scope of PPP, etc. The improvement stage is characterized by an increase in activity in the field of PPP and an increase in the level of complexity of projects. This stage assumes further improvement of legislation, as well as models for the implementation of PPP projects.

Conceptual support for the development of public-private partnerships includes substantiation of strategic goals, determination of the directions of this process, substantiation of promising forms and tools of PPP, conditions and algorithms for their effective use.

Recommendations for the development of the PPP mechanism is the need to form a management team that will monitor the progress of its implementation at each stage of the project life cycle and take measures aimed at:

- quality assurance and verification of parameters and conditions for project development;
- reduction of existing and potential administrative and other barriers to the successful implementation of the project.

In this regard, the use of PPP mechanisms requires from the management team a lot of efforts and costs (financial and time), and also makes it more important to apply the principles of project management in the preparation, conclusion and implementation of agreements, and the involvement of consultants at the pre-project stage.

At the stage of launching and developing a PPP project, there are several main stages of project management: 1. Development and approval of the project concept, creation of a working (project) group. 2. technical, legal and marketing analysis of the project implementation conditions. 3. preparation of a feasibility study for the project, including a financial model. 4. Development of an extended matrix of project risks (description of project risk). 5. drawing up a draft agreement or essential and other essential terms of the agreement. 6. conclusion of an investment memorandum on PPP [3].

In the Republic of Kazakhstan, as of June 1, 2020, 786 PPP contracts were concluded in the amount of 1.8 trillion tenge, including 10 at the republican level and 776 at the local level. It attracted 910 billion tenge of investments. As of June 1, 2020, 1/3 of the implemented PPP projects are projects of the third category, that is, they are reimbursed from the current budget expenditures, tariffs and extra-budgetary sources (paid services, etc.). PPP projects of the third category can be considered the most successful PPP projects [4, 5].

One of the examples of the implementation of projects of the third category are projects for the modernization of food blocks and canteens of schools (standard projects covering all schools in a settlement), as well as projects for the construction and operation of dormitories, which are recouped through government orders and student rent payments. Also, in accordance with the Law of the Republic of Kazakhstan "On Public-Private Partnership", the PPP Development Center annually evaluates the implementation of PPP projects, as a result of which the administrators of budget programs (public partners) are provided with recommendations in order to increase the efficiency of planned and ongoing projects.

Based on the results of inspections of PPP contracts carried out by authorized state bodies, a number of problems were identified that were admitted by state bodies in the implementation of PPP projects. At the moment, the administrators of budget programs, together with the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan and the PPP Development Center, are working to eliminate the above comments, as well as amend the legislation in the field of PPP.

Along with this, in Kazakhstan there are examples of project implementation (for example, PPP projects of the third category, recouped from extra-budgetary sources), which are replicated in all regions. There are several times less of them than republican projects, but they require significant financial costs. Some republican projects, concluded within the framework of PPP, have been put into operation, for example, the Nur Zholy automobile checkpoint.

The checkpoint makes it possible to increase the traffic flows of cars, heavy vehicles and passenger buses; information system for managing paperless documents in the field of air cargo transportation (electronic cargo transportation); railway station "Shar-Ust-Kamenogorsk" and others. In 2019, in order to move from quantity to quality of public-private partnership projects, the Ministry of National Economy introduced its own classification.

PPP projects for budget repayment were divided into 3 categories:

1. first category is full redemption. Full repayment of investments and operating expenses of the private partner from the budget;

2. the second category is partial repayment. Return on investment from the budget and services from the market;

3. the third category - no refund from the budget. No compensation for investment and operating expenses from the budget is required. Compensation is made at the expense of services (tariff, government order, paid services, etc.).

Projects implemented under PPP schemes are especially vulnerable during the crisis, due to the complex nature of the PPP institution and high risks (in particular, currency risk). Taking into account the existing statistics, the practice of project implementation and the opinions of stakeholders, the PPP center in the Republic of Kazakhstan presents the following: the concession should be focused only on infrastructure projects related to the obligations of the private party to create and operate the concession facility with the provision of demand risk. Compensation should be made, if necessary, at rates per unit of public service provided (world practice). If the tariff is lower or higher than the required level, a subsidy mechanism or the establishment of a special tariff is applied for concession projects. PPP projects are encouraged to be covered by projects for the purchase of services from a private partner with compensation from the tariff (government order, paid services, etc.).

Thus, the assessment of the established practice of organizing public-private partnerships at the national and regional levels allows us to focus on both its achievements and shortcomings.

The first should include:

- expanding the composition of institutional forms that ensure the integration of public and private investments;

- development of a unified methodological base that determines the structure and content of plans for the development of public-private partnerships;

- using the potential of program-target and strategic management in the development and implementation of plans and programs for the development of public-private partnerships;

- implementation of the achievements of international practice in the field of public-private partnerships based on benchmarking technology.

Among the main shortcomings, one should highlight the low level of variety of forms and instruments of public-private partnership, which significantly limits the possibilities of using its potential.

To form a full-fledged PPP system in the Republic of Kazakhstan, it is necessary to include civil society institutions representing the interests of end users of public goods in its members. When forming a block of three partners in a partnership, the private sector is assigned the function of their direct production at the micro level.

In addition, the country provides for the following measures of state support: 1. government guarantees for infrastructure bonds; 2. attracted government loan guarantees for financing PPP projects; 3. transfer of exclusive rights to state-owned intellectual property objects; 4. provision of specific donations in accordance with the legislation of the Republic of Kazakhstan; 5. Projects co-financing; 6. consumer guarantees against the situation of a certain volume of goods (works, services) produced during the implementation of the PPP project.

The development and improvement of PPP procedures continues to this day, and state bodies, as well as with the active participation of representatives of the business community, make and accept proposals for optimizing all processes. As a result, in the fall of last year, significant changes were made: reducing the stages, providing a long-term consumer guarantee, developing document flow standards, registering PPP agreements, launching a single database of a PPP project.

Conclusions. Thus, the improvement of the legal framework, the formation of organizational structures, an increase in the number of projects - all this indicates the intention to turn PPP into a key element of modernization, structural adjustment and economic growth of the country.

Nevertheless, despite the improved conditions for the implementation of PPP projects and the presence of positive dynamics, today there are a number of issues that require their further solution. In particular, it is necessary to conduct a thorough analysis of sectoral laws in order to remove possible obstacles; consider the possibility of introducing additional tax and budget incentives for the active involvement of business representatives; improve the interaction of the Ministry of National Economy with the National Bank on the issue of collateral. The use of effective solutions in these areas will not keep you waiting for positive results in practice.

The state assumes the functions of planning, organizing, monitoring and regulating at the macro- and meso-levels, which is more in line with its social role. Specific production problems in their entirety are transferred to the private sector, which is more adapted to their solution.

In accordance with the public roles of the two traditional for the Republic of Kazakhstan PPP participants - the state and business structures, they need to apply their inherent tools within the framework of the main management functions: planning, organization, control and regulation. The composition of the instruments is specific for each participant and corresponds to their social roles.

In 2020, few high-quality PPP projects were implemented due to the coronavirus pandemic. More projects are expected in 2021. PPP statistics as of February 2021 according to Kazakhstani Center of PPP is as follows: total PPP projects-1347; project at the stage of competition – 275; implemented contracts-864, total volume of investments -1 130 bln. KZ tenge.

REFERENCES

1. Retrieved from <https://atameken.kz/>
2. Kolosov A.S. Public-private partnership: content, organization, development management: author. dis. PhD in Economics. Southwestern State University, Kursk, 2011.
3. Zhangirova R.N. "Development of public - private partnership in the Republic of Kazakhstan", Journal: Bulletin of KazNPU, 2014, Almaty, URL: <https://articlekz.com/article/10547>.
4. Retrieved from <https://primeminister.kz/ru/news/interviews/intervyu-o-razvitie-gchp-v-kazahstane-sostoyanie-tendencii-i-perspektivy-1053646>
5. Retrieved from <https://stat.gov.kz/>

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ТА ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ У СФЕРІ ОСВІТИ

Чорномаз І. К., кандидат технічних наук, Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля Національного університету цивільного захисту України, Черкаси, Україна

Григор'ян М. Б., кандидат технічних наук, Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля Національного університету цивільного захисту України, Черкаси, Україна

Гончар С. В., Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля Національного університету цивільного захисту України, Черкаси, Україна

DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_conf/25022021/7417

Abstract. At this stage of Ukraine's development there is a need for stabilization and sustainable development of Ukrainian society, which requires solving the problem of improving personnel policy. One of the main causes of negative phenomena in society is the imperfection of personnel policy in the field of education, increasing bureaucratization, improper performance of the state function of social protection.

Despite the fact that a lot of time has passed since the beginning of social transformations in our country, the study of the problem of the effectiveness of state personnel policy by the social and political sciences is insufficient. Changes in the socio-political system raise the question of whether the civil service is becoming an instrument of professional management activities aimed at meeting the new social needs of society. Under these conditions, there is a need for a new personnel policy of selection and formation of a qualitatively new personality of the education worker.

Keywords: personnel policy, foreign practice of personnel management processes, personnel processes, personnel technologies, public authorities, public service.

Вступ. В Україні опубліковано чимало наукових праць про державну кадрову політику та її аналіз. Серед дослідників проблем державної політики потрібно назвати В. Гальперину, В. Ребкала, Т. Брус, Л. Прокопенка, В. Романова, О. Рудіка, В. Тертичка. Дослідженням теоретико-методологічних засад державної політики в галузі кадрової політики присвятили свої праці В. Андрющенко, В. Дарманський, Д. Дзвінчук й інші вітчизняні науковці. Зазначені проблеми активно досліджують відомі в цій галузі зарубіжні фахівці А. Адамський, А. Бардашкевич, П. Браун тощо.

Поняття «державна кадрова політика в галузі освіти» почало використовуватися у науковій літературі 60 – 70-х рр. ХХ ст., коли у СРСР, США, державах Європи та в Японії освіту почали розглядати як найважливіший чинник економічного розвитку й соціального прогресу, як сферу, що потребує особливої уваги на загальнодержавному рівні. Цей період характеризується «інформаційним вибухом», тобто бурхливим розвитком природничих і фізико-математичних наук. Принциповою особливістю державної політики в ці роки стає пріоритетність фінансування системи освіти й визнання її сферою національних інтересів. Державні витрати на освіту в усьому світі зростають більш як у 12 разів.

У ВВП усіх передових країн світу частка цих витрат підвищується до початку 80-х рр. до 5,7% порівняно з 3,6% у 1960 р. Тоді ж у освітній політиці різних держав з'являється така особливість, як планування розвитку державної освіти.

На думку багатьох дослідників, передумовами того, що державні інституції почали цілеспрямовано формувати державну кадрову політику стали: перехід людства від індустріального до постіндустріального суспільства; раціоналізація професійної діяльності кадрів; зокрема, посилення взаємозв'язку виховання та освіти, культури й освіти, ментальності й освіти як способи збереження і розвитку цивілізованості окремих держав; альтернативність розвитку самого освітнього процесу, його комплексність, системність і структурованість змістовного й організаційного порядку; збагачення досвідом на дання освітніх послуг; інформатизація громадського життя загалом; інноваційність розвитку системи. Із впливом цих об'єктивних обставин пов'язане виникнення у 60–70-ті рр. ХХ ст. освітньої політики сучасних держав.

Як відомо існує необхідність в удосконаленні кадрової політики в напрямку зміни концепції підготовки кадрів як інструмента формування владної еліти. На сучасному етапі трансформації суспільства відбувається реформування його інститутів. В наслідок цього змінюються також завдання державного управління. Однією з головних причин негативних

явищ у суспільстві є недосконалість кадрової політики в галузі державного управління, зростання бюрократизації, неналежне виконання державою соціально захисної функції.

Результати досліджень. Незважаючи на те, що від початку суспільних перетворень в Україні пройшло вже чимало часу, висвітлення в науковій політологічній літературі проблеми ефективності державної кадрової політики є недостатнім. Зміни у системі суспільно-політичного устрою порушують питання про те, чи стає державна служба типом професійної управлінської діяльності, спрямованим на задоволення нових соціальних потреб суспільства. За цих умов виникає потреба у формуванні якісно нової особистості працівника державної служби.

В умовах соціальної трансформації особливого значення набуває розвиток системи вищої освіти у підготовці управлінських кадрів як необхідної умови реалізації їх функцій в державному управлінні.

У всі часи держава приділяла особливу увагу системі освіти, яким різних соціально-економічних і соціокультурних умовах виконує соціальне замовлення на формування особистості. Тому ідеали професійних кадрів відмінні один від одного. Пильна увага держави до системи кадрової служби зумовлена тим, що остання отримує державне замовлення на формування особистості визначеного типу. Освіта, яка для сучасного суспільства становить загально-соціальну цінність, вже не має колишнього інструментального значення. Втрачаються позиції за якістю освіти, стимулами її здобуття та фаховою різноманітністю. Це при тому, що світовою тенденцією початку нинішнього тисячоліття є визнання того, що розвиток людського потенціалу є основним ресурсом сталого економічного зростання і конкурентоспроможності у довготерміновій перспективі. Це довела і нещодавня світова фінансово-економічна криза.

Вивчення процесів формування державної освітньої політики показує, що загалом політика може розглядатися як форми, завдання, зміст діяльності держави, утілення нею власних повноважень. Саме тому формування державної освітньої політики охоплює такі етапи:

- 1) визначення принципів завдань;
 - 2) накреслення перспективних і найближчих цілей, які мають бути досягнуті у конкретний термін;
 - 3) вироблення методів, засобів, форм діяльності;
 - 4) вибір організацій (інституцій), за допомогою котрих здійснюватиметься діяльність і можуть бути досягнуті поставлені цілі;
 - 5) підбір і розстановка кадрів, здатних зрозуміти й виконати накреслені завдання.
- Безумовно, ці позиції передбачають аналіз конкретної ситуації, перегляд (добір) можливих варіантів вирішення поставлених завдань.

На нашу думку, така інтерпретація політики об'єднує в одне ціле саму політику, її розробку і, головне, реалізацію. Для формування та реалізації державної освітньої політики потрібно також визначити принципи, на яких ґрунтується державна політика у галузі освіти.

Принципи та цілі освітньої політики вирізняються найбільшою статичністю. Їх зміна, як правило, є наслідком зміни чи серйозного коригування політичного курсу. А дії суспільства й держави щодо розвитку системи освіти в досягненні декларованих цілей повинні змінюватися досить динамічно, адекватно реагуючи на різні чинники. Тому, характеризуючи освітню політику, важливо не тільки, і навіть не стільки вивчати декларовані цілі, скільки аналізувати реальні дії та конкретні результати розвитку освітньої системи.

В умовах нинішнього оновлення змісту освіти й підвищення її якості звернення до аналізу минулих реформ є доречним. Важливо, усуваючи наслідки ідеї піднесення теоретичного рівня освіти (перевантаженість навчальних планів і програм), не переорієнтовувати сучасну освіту із загальнокультурного змісту з його фундаментальними основами на формування лише конкретних практичних навиків.

Освітня політика не здатна видати миттєвий результат. Проте вона, як і будь-яка діяльність, що забезпечує кінцевий продукт, може й повинна піддаватися моніторингу. Складність оцінки системи освіти, як і освітньої політики загалом, полягає в тому, що їхні соціальні наслідки виявляються як соціальні внески через 15 – 20 років. Таким чином, освіта є найважливішим напрямом державної політики України, оскільки саме на освіту покладені завдання з формування та розвитку людського потенціалу країни, примноження інтелектуального ресурсу нації, створення умов для духовного самоствердження особистості.

Освіта є ключовим фактором суспільного прогресу, джерелом розробки новітніх гуманітарних технологій, засобом формування знань і вмінь, які мають попит на світовому ринку

праці, є інструментом розвитку громадянського суспільства. На необхідності реформування вітчизняної системи освіти вже багато років наголошують провідні науковці, громадські діячі, політики, прості громадяни. Питання реформування освіти в Україні обговорюється не один рік. Серед чинників, що «гальмують» реформування, зазначають недостатнє фінансування, відсутність дієвої нормативно-правової основи освітніх реформ, територіальну та ментальні особливості, подрібненість та розпорошеність системи освіти як у рівневому, так і в галузевому аспектах тощо.

Говорячи про реформування освіти України, на перший план висувається питання ефективності запровадження змін. Безумовно, величезна роль у цьому випадку належить кадрам освіти, які безпосередньо розробляють та реалізують державну освітню політику.

Результати дослідження. Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору.

Освіта є найважливішим напрямом державної політики України, оскільки саме на освіту покладені завдання з формування та розвитку людського потенціалу країни, примноження інтелектуального ресурсу нації, створення умов для духовного самоствердження особистості.

Освіта є ключовим фактором суспільного прогресу, джерелом розробки новітніх гуманітарних технологій, засобом формування знань і вмінь, які мають попит на світовому ринку праці, є інструментом розвитку громадянського суспільства.

На необхідності реформування вітчизняної системи освіти вже багато років наголошують провідні науковці, громадські діячі, політики, прості громадяни. У 20-й ювілейній Доповіді з людського розвитку Програми розвитку ООН (2010 р.) зазначається, що в Україні лише 38% населення задоволено освітньою системою і школами.

Питання реформування освіти в Україні обговорюється не один рік. Серед чинників, що «гальмують» реформування, зазначають недостатнє фінансування, відсутність дієвої нормативно-правової основи освітніх реформ, територіальну та ментальні особливості, подрібненість та розпорошеність системи освіти як у рівневому, так і в галузевому аспектах тощо. Говорячи про реформування освіти України, на перший план висувається питання ефективності запровадження змін. Безумовно, величезна роль у даному випадку належить кадрам освіти, які безпосередньо розробляють та реалізують державну освітню політику.

За кількістю працюючих освіта є найбільшою гуманітарною сферою і другою – після промисловості. За матеріалами Національної доповіді про стан і перспективи розвитку освіти в Україні (2011 р.) загальна кількість працівників освіти становить 1,6 млн. Близько 1 млн осіб серед них становлять педагогічні і науково-педагогічні працівники. Останні розподілені так: 140 тис. дошкільна освіта, 520 тис. – загальна середня освіта, 25 тис. – позашкільна освіта, 45 тис. – професійно-технічна освіта, 200 тис. – вища освіта, 25 тис. – післядипломна освіта. Зазначені показники ще раз ілюструють необхідність запровадження виваженої та обгрунтованої державної кадрової політики в освіті.

Державна кадрова політика в освіті – це сукупність принципів, способів, дій державних органів управління освітою з організації людських ресурсів галузі на основі формування, підтримки і розвитку освітніх цінностей та ідеалів, норм, правил, процедур, здатних забезпечити цілісність та стійкість розвитку системи освіти у відповідності з державними цільовими установками.

Реформування кадрового забезпечення системи освіти є одним з пріоритетів державної кадрової політики України. Плани конкретних заходів щодо реалізації державної кадрової політики в освіті знайшли відображення у Національній доктрині розвитку освіти, Білій книзі національної системи освіти України, Національній доповіді про стан і перспективи розвитку освіти в Україні, матеріалах III Всеукраїнського з'їзду працівників освіти та ін. Необхідність глибокого аналізу кадрової політики галузі освіти та вироблення практичних рекомендацій щодо реалізації поставлених державою завдань вимагає визначення основних напрямів реформування системи кадрового забезпечення освіти України.

На сьогодні в Україні кожний обласний центр здійснює підготовку вчителів та вихователів. Щороку дипломи спеціалістів і магістрів отримують сотні тисяч випускників

педагогічних вищих навчальних закладів (ВНЗ). Проте практика демонструє картину колосальної нестачі педагогічних кадрів як у дошкільній, так і в загальній середній освіті. Особливо актуальною ця проблема є для навчальних закладів сільської місцевості. За цього рівень працевлаштування випускників педагогічних спеціальностей за даними 2018 р. становить лише 80 – 85%. Так, на сьогодні лише 68% педагогів у системі позашкільної освіти мають вищу освіту, при цьому серед керівників ПНЗ частка осіб із вищою освітою становить 96,7%.

За даними департаменту економіки та фінансування Міністерства освіти і науки України загальна кількість учителів у 2016/2017 навчальному році становила 406 237 педагогів. Це на 4612 освітян менше, ніж у 2015/2016 навчальному році.

Головною метою діяльності закладів системи ПТО є підготовка конкурентоспроможних кваліфікованих робітників. Це вимагає системної роботи у напрямі наближення ПТО до виробництва, перегляду низки освітніх стандартів, відповідної підготовки кадрів для системи ПТО. Особливої уваги потребує система кадрового забезпечення ВНЗ. Станом на 2017 – 2018 рр. у ВНЗ I і II рівнів акредитації працювало 37 тис., зокрема 1 тис. (85%) штатних, педагогічних працівників та відповідно 225 і 199 (88%) науково-педагогічних працівників. Внаслідок цього на сьогодні на часі прийняття низки нормативних документів, які б регламентували післядипломну освіту працівників ВНЗ. Це, зокрема, закони: «Про освіту», «Про освіту дорослих», «Про вищу освіту» тощо.

Неможна залишити поза увагою низький рівень заробітної плати освітян. За даними Державної служби статистики України (2018 р.), з 20 видів і підвидів економічної діяльності освіта посідає 14 місце за рівнем середньої заробітної плати. Безумовно, зазначена проблема не вирішується на рівні конкретного навчального закладу, а потребує системної роботи усіх інституцій держави. Так, реалізація освітніх реформ актуалізувала питання професіоналізму керівних кадрів освіти.

На сьогодні в Україні є сформованою мережа закладів післядипломної педагогічної освіти, що реалізують програми підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників. Але на часі підготовка управлінців-практиків для системи управління освітою фахівців із розробки та реалізації державної політики в галузі освіти. Перший крок у цьому напрямі було зроблено у 2009 р. НАДУ із відкриттям нової спеціальності за магістерською програмою «Державне управління у сфері освіти», що зорієнтована на професійну підготовку керівних кадрів освіти. На жаль, досить не визначеними залишаються питання професійної управлінської підготовки керівних кадрів регіонального і місцевого рівнів управління освітою, що передбачає розробку нових оригінальних навчальних програм і курсів.

Таким чином, потрібно зазначити, що система кадрового забезпечення освіти України потребує невідкладного реформування. За цього необхідним є проведення системної роботи у таких напрямках:

1. Розробка науково обґрунтованої концепції сучасної кадрової політики в освіті, запровадження положень стратегічного управління кадровим потенціалом в освіті.

2. Удосконалення нормативно-правової та організаційної бази кадрової політики в освіті, прийняття низки нормативно-правових документів, які б регламентували підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації педагогічних, науково-педагогічних та керівних кадрів освіти, їх працевлаштування, соціальний захист тощо.

3. Модернізація системи неперервної професійної освіти педагогів, зокрема оновлення стандартів вищої педагогічної освіти, введення нової системи атестації педагогічних, науково-педагогічних працівників і керівних кадрів освіти, складовими якої є оцінка професійної компетентності, теоретичної підготовки тощо.

4. Співпраця держави та громадськості у напрямі прийняття та реалізації управлінських рішень, контролю за їх виконанням, участь в оцінці якості освіти споживачами освітніх послуг тощо.

Стратегічною метою державної кадрової політики у сфері освіти, як вже було згадано вище, має стати не лише підготовка і висока кваліфікація управлінських, педагогічних і науково-педагогічних кадрів освіти, забезпечення і зберігання балансу процесів кількісного і якісного складу освітянських кадрів відповідно до потреб розвитку суспільства, системи освіти, вимог чинного законодавства, стану економіки країни, а й відновлення в суспільстві соціального престижу, статусу педагогічної і науково педагогічної діяльності. А отже, у структурно-змістовому плані державна кадрова політика – це система офіційно визнаних цілей, завдань, пріоритетів і принципів діяльності держави з організації та регулювання кадрових процесів і

відносин. Державна кадрова політика реалізується через сукупність різноманітних соціальних функцій владних інститутів і визначає шляхи і засоби кадрового забезпечення реформ, професіоналізм їх здійснення; є важливим фактором збереження та зміцнення цілісності держави, соціально-політичної стабільності суспільства та елементом регуляції життєдіяльності населення.

Об'єктом впливу кадрової політики держави є всі кадри суспільства, усі людські ресурси. Кадри поєднують професійно підготовлені групи людей, що здійснюють діяльність у різних сферах суспільства. Вони є складним утворенням, що зумовлює соціальну стратифікацію суспільства. Кадри класифікуються відповідно до професійної структури суспільства на кадри: державно-політичної сфери, матеріально-господарської сфери і соціально-культурної сфери. Відповідно до ієрархії управління розрізняють керівників, фахівців і виконавців. До об'єктів кадрової політики належить також комплекс відповідних правових норм, принципів, форм, методів і засобів, спрямованих на забезпечення реалізації мети, цілей і завдань, які визначаються кадровою політикою всіх рівнів. Кадрова політика орієнтована на підтримку та внесення змін у функціонування кадрової системи держави, регуляцію кадрових процесів, забезпечення взаємодії суб'єктів кадрової політики та кадрової роботи.

Особливе місце серед шляхів реалізації Стратегії посідає підвищення ролі молоді як пріоритетного напрямку розвитку кадрового потенціалу держави, від якого багато в чому залежить реформування та оновлення, стабілізація та розвиток українського суспільства. Формування та реалізація державної кадрової політики має здійснюватися на засадах системної діяльності, яка поєднує науково-методологічні, політико-правові, соціально-економічні, морально-психологічні, соціокультурні, управлінські та інноваційні аспекти.

Державна кадрова політика – цілеспрямована, розрахована на тривалий період стратегічна діяльність держави з формування, збереження, нарощування, розвитку та раціонального використання кадрового потенціалу суспільств.

Державна галузева кадрова політика – складова державної кадрової політики, що базується на державних пріоритетах з урахуванням галузевих особливостей та потреб і відповідних ресурсів.

Державна служба в Україні – професійна діяльність осіб, які обіймають посади в державних органах та їх апараті щодо практичного виконання завдань і функцій держави та одержують заробітну плату за рахунок державних коштів.

Державне управління – процес діяльності органів державної влади, спрямований на регулювання суспільних відносин. У широкому розумінні державне управління охоплює органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, судової влади, прокуратури та інші органи державної влади. У вузькому розумінні – тільки органи виконавчої влади.

Державний службовець України – особа, що перебуває у публічно-правових відносинах із державою. Кадри – штатний склад працівників різних сфер суспільної діяльності, які мають відповідну професійну підготовку, практичні навички або досвід роботи в певній сфері діяльності та забезпечують досягнення цілей організації. У більш професійному розумінні кадри – це частина найбільш здібного, професійно підготовленого персоналу установи, організації, підприємства, які наділені відповідним статусом та виконують як виробничі, так і розпорядчо-управлінські й керівні функції.

Кадрова політика – цілеспрямована, розрахована на тривалий період стратегічної діяльності із формуванням, збереженням, розвитком та використанням людських, трудових, кадрових ресурсів, а також ресурсне забезпечення її реалізації. Принципи кадрової політики – сформульовані на основі вітчизняного і зарубіжного досвіду правила, покладені в основу діяльності суб'єктів із розробки і реалізації кадрової політики держави, відомства, установи, організації, підприємства тощо. Професіоналізм персоналу – здатність працівників, які мають необхідний набір навичок, знань, цінностей, підходів та особистих якостей, що проявляються у їх поведінці, виконувати види робіт, які входять до компетенції посад, що ними обіймаються.

Отже, державна кадрова політика має реалізовуватися на засадах:

- системної діяльності, яка поєднує політико-правові, економічні, соціальні, організаційні, морально-психологічні, соціокультурні аспекти;
- універсальності для всіх суб'єктів державної кадрової політики;
- єдності цілей, принципів, форм і методів роботи з кадрами;
- орієнтованості на забезпечення реалізації моделі української економіки найближчого і віддаленого майбутнього;

- цілеспрямованої професіоналізації трудових ресурсів і кадрової системи;
- соціального партнерства всіх суб'єктів державної кадрової політики;
- постійного удосконалення кадрової системи, розвитку її інститутів із метою ефективного використання всіх форм суспільної взаємодії;
- оптимального поєднання забезпечення стабільності кадрів та їх раціонального оновлення;
- використання кращого вітчизняного та світового досвіду кадрової роботи;
- сучасного технологічного та ресурсного забезпечення.

Таким чином, важливий напрям кадрової політики в контексті відтворення та ефективної реалізації кадрового потенціалу – стимулювання розвитку самоосвіти кадрів. Потреба в державному впливі на розвиток самоосвіти зумовлюється суспільною та особистісною необхідністю, зростанням ролі освіти в життєдіяльності особистості й суспільства в сучасних умовах його розвитку.

До найактуальніших проблем у кадровому забезпеченні освіти України можна віднести наступні.

1. Підготовка вчителів для системи дошкільної та загальної середньої освіти. Дошкільна та загальна середня освіта є тими ланками системи освіти, які зорієнтовані на найбільшу кількість учасників навчально-виховного процесу, у найдовший за часом термін. Дошкільна та загальна середня освіта виконує функції створення бази для формування гармонійної особистості та можливостей її ефективного розвитку і соціальної адаптації. Провідна роль у цьому процесі належить вчителю-вихователю.

Сьогодні в Україні кожний обласний центр здійснює підготовку вчителів та вихователів. Щороку дипломи спеціалістів і магістрів отримують сотні тисяч випускників педагогічних вищих навчальних закладів (ВНЗ). Проте практика демонструє картину колосальної нестачі педагогічних кадрів як у дошкільній, так і в загальній середній освіті. Особливо актуальною ця проблема є для навчальних закладів сільської місцевості. При цьому рівень працевлаштування випускників педагогічних спеціальностей за даними 2016 р. становить лише 80-85%.

Причини такої ситуації полягають у системі кадрової роботи. І справа не лише у фінансуванні освіти за «залишковим принципом». Сучасна ситуація щодо забезпечення кадрами дошкільної та загальної середньої освіти потребує перегляду принципів кадрової політики в освіті, відновлення в суспільстві авторитету вчителя, підвищення ролі громадськості у прийнятті рішень, пов'язаних із діяльністю навчальних закладів, запровадження системи обліку кадрів для дошкільної та загальної середньої освіти, починаючи із випускників ВНЗ, створення умов для професійного та особистісного розвитку вчителів і вихователів, розвитку системи післядипломної освіти педагогів, розробки компетентнісного підходу в освіті тощо.

2. Підготовка педагогічних працівників для системи позашкільної освіти. Досить тривала непланованість, недооцінка державної підтримки цієї важливої ланки освіти для розвитку, виховання, навчання і професійного самовизначення молоді призвели до того, що на сьогодні відсутнє об'єктивне оцінювання потреби у фахівцях для різнопрофільних позашкільних навчальних закладів (ПНЗ).

Актуальним залишається питання здобуття повної вищої освіти педагогічними працівниками позашкільних навчальних закладів. Так, на сьогодні лише 68% педагогів у системі позашкільної освіти мають вищу освіту, при цьому серед керівників ПНЗ частка осіб з вищою освітою складає 96,7%.

Водночас треба зазначити, що позитивна тенденція до зростання частки педагогічних кадрів ПНЗ з вищою освітою за останні п'ять років зовсім незначна. Вирішення завдання професійної підготовки фахівців для позашкільної освіти вбачається в активному запровадженні у вищих навчальних закладах нових спеціальностей та спеціалізацій, розробленні навчальних програм і спецкурсів з питань позашкільної освіти, оптимізації мережі закладів післядипломної педагогічної освіти.

Особливої уваги потребують питання професійної підготовки керівних кадрів центральних, регіональних органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, які несуть відповідальність за державне регулювання розвитку позашкільної освіти.

3. Підготовка кадрів для системи професійно-технічної освіти (ПТО).

Головною метою діяльності закладів системи ПТО є підготовка конкурентоспроможних кваліфікованих робітників. Це вимагає системної роботи у напрямі наближення ПТО до виробництва, перегляду низки освітніх стандартів, відповідної підготовки кадрів для системи

ПТО. Сьогодні у 975 професійно-технічних училищах України, що готують професійні кадри за 35 напрямками і видами господарської діяльності, працює понад 45 тис. педагогічних працівників. При цьому контингент управлінських кадрів для ПТО формується головним чином із числа спеціалістів інженерно-технічного та інших профілів, які не мають відповідної економічної і управлінської освіти.

4. Особливої уваги потребує система кадрового забезпечення ВНЗ. Станом на 2016/2017 р. у ВНЗ I і II рівнів акредитації працювало 37 тис., у тому числі 31 тис. (85%) штатних, педагогічних працівників та відповідно 225 і 199 (88%) науково-педагогічних працівників. Кількість кандидатів і докторів наук становила відповідно 2,8% і 0,2%, доцентів – 1,1%, професорів – 0,2%. У ВНЗ III і IV рівнів акредитації викладали 164 тис., з них 140 тис. (86%) штатних, педагогічних і науково-педагогічних працівників. Серед викладачів ВНЗ III і IV рівнів акредитації 41% кандидатів і 8,2% докторів наук, 2,7% доцентів і 7,4% професорів.

Зважаючи на велику кількість студентів, що навчаються у ВНЗ, така кількість педагогічних і науково-педагогічних кадрів є недостатньою. Потребує суттєвого удосконалення якісний склад науково-педагогічних та керівних кадрів системи вищої освіти.

В Україні нині не існує чіткої, узгодженої та дієвої системи підвищення кваліфікації викладачів та керівників ВНЗ. Діюча практика стажування викладачів у інших профільних навчальних закладах не дає бажаного ефекту, оскільки в процесі такого стажування не реалізується компетентнісний підхід до професійного розвитку фахівця вищої школи. Досить часто таке стажування має формальний характер. Потребують суттєвого перегляду навчальні програми підвищення кваліфікації для працівників вищої школи, зокрема в частині оновлення змісту навчання, надання йому практичної спрямованості.

Нагальною є переорієнтація методів навчання на розвиток самоосвіти, самопізнання, саморозвитку фахівців вищої школи. У зв'язку з цим сьогодні на часі прийняття низки нормативних документів, які б регламентували післядипломну освіту працівників ВНЗ. Це, зокрема, закони «Про освіту дорослих», «Про вищу освіту» та ін.

Не можна залишити поза увагою низький рівень заробітної плати освітян. За даними Державної служби статистики України), з 20 видів і підвидів економічної діяльності освіта посідає 14 місце за рівнем середньої заробітної плати. Безумовно, зазначена проблема не вирішується на рівні конкретного навчального закладу, а потребує системної роботи усіх інституцій держави.

5. Реалізація освітніх реформ актуалізувала питання професіоналізму керівних кадрів освіти. На сьогодні в Україні є сформованою мережа закладів післядипломної педагогічної освіти, що реалізують програми підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників. Але на часі підготовка управлінців-практиків для системи управління освітою фахівців з розробки та реалізації державної політики в галузі освіти. Перший крок у цьому напрямі було зроблено у 2009 р. НАДУ із відкриттям нової спеціальності за магістерською програмою «Державне управління у сфері освіти», що зорієнтована на професійну підготовку керівних кадрів освіти. Запроваджена в НАДУ спеціальність «Державне управління у сфері освіти» не має аналогів в Україні. Відтак розробка науково-методичної бази підготовки керівників освіти є нагальною проблемою розвитку цього напрямку кадрового забезпечення системи освіти.

Також невизначеними залишаються питання професійної управлінської підготовки керівних кадрів регіонального і місцевого рівнів управління освітою, що передбачає розробку нових оригінальних навчальних програм і курсів.

Підсумовуючи, слід зазначити, що система кадрового забезпечення освіти України потребує невідкладного реформування.

При цьому необхідним є проведення системної роботи у таких напрямках:

1. Розробка науково обґрунтованої концепції сучасної кадрової політики в освіті, запровадження положень стратегічного управління кадровим потенціалом в освіті.

2. Удосконалення нормативно-правової та організаційної бази кадрової політики в освіті, прийняття низки нормативно-правових документів, які б регламентували підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації педагогічних, науково-педагогічних та керівних кадрів освіти, їх працевлаштування, соціальний захист тощо.

3. Модернізація системи неперервної професійної освіти педагогів, зокрема оновлення стандартів вищої педагогічної освіти, введення нової системи атестації педагогічних, науково-педагогічних працівників і керівних кадрів освіти, складовими якої є оцінка професійної компетентності, теоретичної підготовки тощо.

4. Співпраця держави і громадськості у напрямі прийняття та реалізації управлінських рішень, контролю за їх виконанням, участь в оцінці якості освіти споживачами освітніх послуг тощо.

5. Підвищення ефективності фінансування освіти.

Стратегічною метою державної кадрової політики у сфері освіти має стати не лише підготовка і висока кваліфікація управлінських, педагогічних і науково-педагогічних кадрів освіти, забезпечення і зберігання балансу процесів кількісного і якісного складу освітянських кадрів відповідно до потреб розвитку суспільства, системи освіти, вимог чинного законодавства, стану економіки країни, а й відновлення в суспільстві соціального престижу, статусу педагогічної і науково-педагогічної діяльності.

Висновки. Підсумовуючи, необхідно зазначити, що в сучасних умовах державна кадрова політика повинна стати прискорювачем соціально-демократичних перетворень, центром усього управлінського процесу.

Цілі та принципи кадрової політики можуть стати мобілізуючою й організуючою силою в координації і взаємодії всіх державних, економічних і громадських структур у вирішенні кадрових питань, у формуванні, розвитку та раціональному використанні всього кадрового потенціалу, зокрема управлінського і підприємницького.

Отже, послідовне і цілеспрямоване формування державної кадрової політики, особливо в регіонах, позначається на реалізації завдань адміністративної реформи, на покращанні якісного складу кадрів державної служби, їх професійно-інтелектуальному рівні і результатах роботи в здійсненні ринкових реформ.

Державна кадрова політика здійснюється уповноваженими державними органами, визначають мету, завдання, виробляють принципи здійснення державної кадрової політики, визначають місце і роль кадрів у суспільстві, нормативно-правові засади та критерії оцінки їх діяльності, створюють систему механізмів розвитку кадрового потенціалу, удосконалення його професіоналізму, морально-етичних якостей.

Підсумовуючи, слід зазначити, що система кадрового забезпечення освіти України потребує невідкладного реформування.

При цьому необхідним є проведення системної роботи у таких напрямках: розробка науково обґрунтованої концепції сучасної кадрової політики в освіті; удосконалення нормативно-правової та організаційної бази кадрової політики в освіті; модернізація системи неперервної професійної освіти педагогів.; співпраця держави і громадськості у напрямі прийняття та реалізації управлінських рішень, контролю за їх виконанням, участь в оцінці якості освіти споживачами освітніх послуг; підвищення ефективності фінансування освіти.

Отже, державна політика в галузі освіти – складова (підсистема) загальнодержавної політики, яка включає сукупність визначеної системи цілей, завдань, принципів, програм та основних напрямів діяльності органів управління освітою, спрямованих на організацію науково-методичного і впроваджувального супроводу стратегії розвитку освіти. Державну політику в галузі освіти України визначає вищий законодавчий орган, здійснюють органи державної виконавчої влади й органи місцевого самоврядування на основі затвердженої органами державної влади та схваленої громадською думкою концепції розвитку освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карпа М. Методи управління кадровими процесами у контексті становлення публічної служби в Україні // Ефективність державного управління : зб. наук. пр. ЛРІДУ НАДУ. – Вип. 37. - Львів: ЛРІ НАДУ, 2013. - 470с.
2. Ковбасюк Ю. В. Сучасна кадрова політика в державному управлінні / Ю. В. Ковбасюк // ВІСН: громад.-політ. і теорет. вид. – 2011. – № 2. – С. 19–21.
3. Осійчук М. С. Модернізація кадрових служб як основа вдосконалення державного управління / М.С. Осійчук // Вісник державної служби України. – 2008. – № 3. – С. 27–33. 4. Osborne D. Reinventing Government / D. Osborne and T. Gaebler. – N.-Y., 1992. – P. 2–18, 44–69.
4. Капінус М. Р. Світові тенденції розвитку державної служби / М. Р. Капінус // Державна служба України в історичному контексті: проблеми становлення та розвитку : 12 матеріали наук.-практ. конф. до 90-річчя держ. служби України (Київ, 18 листоп. 2008 р.) : у 2 т. / за заг. ред. О. Ю. Оболенського, С. В. Сьоміна. – К. : НАДУ, 2009. – Т. 2 : у 3 ч. – Ч. 3. – 96 с.
5. Кіцак Т. Зарубіжні системи підготовки державних службовців / Т. Кіцак // Ефективність державного управління: зб. наук. пр. ЛРІДУ НАДУ. – Вип. 18/19 / за заг. ред. чл.-кор. НАН України В.С. Загорського, доц. А.В. Ліпенцева. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2009. – 560 с.
6. Драган І. О. Підходи до удосконалення кадрового менеджменту в системі державної служби: аналіз зарубіжного досвіду / І. О. Драган // Державне управління: удосконалення та розвиток: електронне наукове фахове видання. – 2013. – № 1.

ІДЕНТИФІКАЦІЙНІ ДАНІ: ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ РОЗРОБКИ КЛАСИФІКАТОРІВ

Костенко О. В., доктор філософії (Ph.D.) в галузі права, в.о. завідувача науково-дослідної лабораторії теорії і права цифрових трансформацій науково-дослідного центру цифрових трансформацій і права НДІ інформатики і права Національної академії правових наук України, м. Київ, Україна, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2131-0281>

DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_conf/25022021/7418

Abstract. Modern society has entered into a full-scale implementation of the scientific and technological revolution 4.0 and economic globalization. One of the driving forces of the new scientific and technological revolution is the development of information and communication technologies and the introduction of technologies for the transmission and use of information. Today, the problem of legal support for the management of the confidentiality of data used to identify subjects and objects by their unique attributes is relevant. The degree of solving the problem of managing the processes of digital identification data is one of the main factors in the modern development of cross-border e-economy and trade.

There is a situation when in Ukraine in all spheres of public life modern information and communication technologies are rapidly introduced in the actual absence of legal institutions for the management of identification and personal data, biometrics, IoT devices and artificial intelligence.

A significant complication for the development and operation of identification data management systems is the lack of a single strategy in this area, socio-legal model of public relations, a single classifier of identification data and a single scheme of identification of subjects by identification data, mechanisms for legal rights and responsibilities, projects, legal procedures for biometric identification, methods of identification of IoT devices and artificial intelligence.

Keywords. Identification data management, personal data, identification data classifier, identification attributes, identification systems.

Вступ. Сучасне суспільство увійшло в епоху новітньої науково-технічної революції та економічної глобалізації. Розвиток глобального інформаційного суспільства і вдосконалення інформаційно-комунікаційних технологій підвищують швидкість і обсяги обміну даними, але одночасно підвищують ризики їх незаконного розповсюдження шляхом несанкціонованого доступу до інформаційних систем. На сьогодні однією із рушійних сил нової науково-технічної революції є розвиток інформаційно-комунікаційних технологій і впровадження технологій передачі та використання інформації.

Одним із цінних ресурсів є персональні дані. Особлива увага приділяється збереженню інформації персонального характеру [1], а саме ідентифікаційним даним, тобто тим даним, що застосовуються в процесах ідентифікації. Одним із ключових елементів технологій передачі інформації є дані за якими можливо ідентифікувати суб'єктів та об'єктів за притаманні їм ідентифікаційні атрибути, тобто здійснювати процеси управління ідентифікаційними даними.

Мета дослідження. Вирішення актуального завдання забезпечення правового захисту, визначення правових засад, правових механізмів та управління ідентифікаційними даними як для правової доктрини, так і для законодавства в цілому.

Методи дослідження. Питання правового регулювання суспільних відносин, пов'язаних з використанням персональних даних та їх виду ідентифікаційних даних для пристроїв Інтернет речей, систем управління інформаційною безпекою (СУІБ), штучного інтелекту, електронних довірчих послуг, квантової криптографії, досліджували українські вчені: О. Баранов, В. Брижко, І. Горбенко, Д. Дзюба, В. Пилипчук, О. Перевозчикова, О. Потій, О. Різник, М. Крачевський, О. Радутний, М. Коваль, І. Горбенко. За останні роки питання створення механізмів управління ідентифікаційними даними в правовому аспекті не висвітлювалась.

Зауважимо, що як вітчизняна так і зарубіжна правова наукова думка переважно зосереджена на проблематиці безпекового забезпечення окремих видів ідентифікаційних даних.

Також звертає увагу на себе недостатність теоретичних напрацювань на тему, що досліджується, а також відсутність комплексних досліджень в цьому напрямку.

Результати дослідження. Вирішення проблеми управління процесами застосування цифрових ідентифікаційних даних є основою для сучасного розвитку електронної економіки та торгівлі. Нині багато міжурядових груп, держав, приватних міжнародних груп і комерційних структур активно вивчають питання управління ідентифікаційними даними і наявні в цій галузі можливості, розробляють технічні стандарти і процедури, а також ведуть пошук шляхів вирішення правового забезпечення реалізації життєздатних систем ідентифікації [2].

Ідентифікаційними даними вважається інформація про конкретного суб'єкта в формі одного або декількох атрибутів, що дозволяють суб'єкту бути в достатній мірі відмінним в певному контексті або набір атрибутів особи, які дозволяють цій особі відрізнитися від інших осіб у конкретному контексті. [3].

Управління ідентифікаційними даними в широкому сенсі прийнято вважати набір прийомів, що дозволяють управляти процесами ідентифікації, аутентифікації і авторизації фізичних і юридичних осіб, пристроїв та інших суб'єктів в режимі онлайн з метою отримання електронних сервісів та даних.

Україною зроблено певні зусилля в напрямку технічної організації та розвитку процесів електронної ідентифікації, які спрямовані на виключно технічні способи ідентифікації. Наразі пропонується схема побудови технологічного транскодера між різноманітними системами ідентифікації, що створює низку суттєвих правових ризиків та правових невизначеностей і не сприяє зростанню довіри до державних цифрових сервісів, інформаційних ресурсів та технологій.

Суттєвим ускладненням для функціонування систем управління ідентифікаційними даними стала відсутність єдиного класифікатора ідентифікаційних даних. Невизначеності також додає і низка різних схем ідентифікації суб'єктів за ідентифікаційними даними та їх правовий статус.

Розбудова національної Інтегрованої системи електронної ідентифікації за методом декодера або шлюзу між різноманітними інформаційними ресурсами та системами ідентифікаційних даних, на нашу думку, є морально застарілим, малоефективним рішенням та містить багато ризиків, перш за все юридичних.

З огляду на глобальний характер проблеми управління ідентифікаційними даними, вирішувати її необхідно із урахуванням міжнародного досвіду та рекомендацій ЮНСИТРАЛ в рамках міждержавного співробітництва.

В даний час законодавча база, яка регулює суспільні відносини в сфері персональних даних знаходиться на стадії початкового розвитку. Національне законодавство безперервно модернізується та поповнюється новими нормативно-правовими актами та дефініціями, що водночас призводить до термінологічного розбалансування в сфері інформаційних технологій. Незважаючи на це, зусилля в правовому регулюванні застосування персональних даних, нормотворча база в тому числі і в сфері управління ідентифікаційними даними відстає від реальних потреб суспільства і держави, залишаючись серйозною проблемою інформаційного права. Законодавча база в повній мірі не відображає реальний стан реагування держави на правопорушення із використанням ідентифікаційних та персональних даних, а вкрай мінімізовані заходи державно-правового примусу навпаки підштовхують до вчинення протиправних дій.

Враховуючи істотне відставання України від ряду держав та Європейського союзу найближчим завданням правового регулювання сфери персональних та ідентифікаційних даних є: формування та розвиток законодавчої основи із урахуванням сучасних світових практик в сфері ідентифікаційних та персональних даних; модернізація інституційної структури дієвого нагляду за дотриманням прав в сфері персональних даних; створення правової інституційної структури управління ідентифікаційними даними.

Фактично необхідно створити нову технічну систему та відповідний правовий інститут управління ідентифікаційними даними. Завдання технічної системи надати фізичним особам можливість надійно взаємодіяти з багатьма підсистемами та технічними пристроями за допомогою сучасних технологічних рішень на основі штучного інтелекту, комплексу сучасних технічних стандартів, юридичних правил та норм, порядків і процедур перевірки ідентифікаційних даних з метою забезпечення тотожності ідентифікаційних даних з фізичною або юридичною особою, пристроєм або цифровим об'єктом ведення транзакцій, а також зберігання і захисту ідентифікаційних даних.

Завдання правової інституційної структури – забезпечити функціонування сучасної нормативно-правової бази регулювання суспільних відносин у сфері управління ідентифікаційними даними, яка визначить перш за все порядок транскордонного управління ідентифікаційними даними, права та обов'язки суб'єктів та об'єктів (систем із використання засобів штучного інтелекту), види протиправних суспільно небезпечних діянь та юридичну відповідальність за їх скоєння, передбачить порядок страхування транзакцій, забезпечить виконання зобов'язань сторін та відшкодування завданої шкоди тощо.

Ключовим сегментом технічної і правової структури є ідентифікаційні дані. На нашу думку роботу із формування нормативно-правових актів в сфері управління ідентифікаційними даними слід розпочати із розробки глосарію термінів та понять, а також класифікатора ідентифікаційних даних [4].

Для формування класифікатора ідентифікаційних даних доцільно застосувати метод кольорового маркування рівнів даних, прийнятого в світі для визначення ступеню важливості та критичності ситуації.

Так до «червоного рівня» необхідно віднести всі види біометричних ідентифікаційних даних, як стійкі та статичні відомості, необхідні для ідентифікації суб'єкта, на підставі його фізіологічних або біологічних параметрів. Також до цього рівня будуть відноситись ідентифікаційні дані пристроїв IoT, системи штучного інтелекту та роботи андроїди класу III-ASI (супер III), які застосовуються в медицині, військовій сфері, на об'єктах критичної інфраструктури [5].

До «помаранчевого рівня» доцільно віднести ідентифікаційні дані що містяться на фізичних носіях (паспорт; ID-паспорт, військовий квиток, посвідчення водія, номер свідоцтва про загальнообов'язкове соціальне страхування, індивідуальний номер платника податків, інші ідентифікаційні дані, надані особі державними органами) [6].

«Жовтим кольором» бажано маркувати ідентифікаційні дані що містяться в банківських та соціальних картах, номери мобільних телефонів, особисті паролі і інші електронні ідентифікатори.

Відповідно до ідентифікаційних даних «зеленого кольору» можливо віднести загальнодоступні дані які містяться у відкритих джерелах, соціальних мережах, засобах масової інформації тощо.

Висновки. Такий підхід до класифікації ідентифікаційних даних дозволить не тільки розпочати структуроване створення нормативно-правових актів в даній сфері, але й спрямувати необхідні юридичні та технічні заходи на розробку систем кібернетичної безпеки із захистом ідентифікаційних даних за рівнями цінності охоронюваних інформаційних ресурсів тобто червоним / помаранчевим / жовтим / зеленим.

Класифікація ідентифікаційних даних сприятиме розробки сучасних процедур, що дозволить управляти процесами ідентифікації, автентифікації і авторизації фізичних і юридичних осіб, пристроїв IoT в режимі онлайн, а також процедурами інформаційної безпеки та захисту ідентифікаційних даних.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бем М. В., Городиський І. М., Саттон Г., Родіоненко О. М. Захист персональних даних: Правове регулювання та практичні аспекти: науково-практичний посібник. – К.: К.І.С., 2015.
2. Обзор вопросов управления идентификационными данными [Электронный ресурс] // Комиссия Организации Объединенных Наций по праву международной торговли Рабочая группа IV (Электронная торговля). – 2014. – Retrieved from A/CN.9/WG.IV/WP.120 <https://undocs.org/ru/A/CN.9/WG.IV/WP.120>.
3. Костенко О.В. Идентификация IoT: истоки проблемы правового регулирования управления идентификационными данными / О.В. Костенко // Фаховий науковий журнал «Juris Europensis Scientia». 2021. - № 1.
4. Правовые вопросы, связанные с управлением идентификационными данными и удостоверительными услугами Термины и понятия, имеющие отношение к управлению идентификационными данными и удостоверительным услугам. Retrieved from <https://undocs.org/ru/A/CN.9/WG.IV/WP.150>.
5. Helena Machado, Susana Costa. Biolegality, the Forensic Imaginary and Criminal Investigation. Revista Crítica de Ciências Sociais, Annual Review. Retrieved from <https://journals.openedition.org/rccsar/490>.
6. Руководство ОЭСР по электронному удостоверению подлинности (2007 год). Retrieved from <http://www.oecd.org/dataoecd/32/45/38921342.pdf>.

ПРАВОВАЯ РЕГЛАМЕНТАЦИЯ И ПРИОРИТЕТЫ РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН ПО ПРОТИВОДЕЙСТВИЮ НЕГАТИВНЫМ ИНФОРМАЦИОННЫМ ВОЗДЕЙСТВИЯМ НА НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

Хасанова В. В., докторант Казахско-Русского международного университета, г. Актобе, Республика Казахстан

DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_conf/25022021/7419

Abstract. The article is devoted to the study of the existing legal framework for the protection of minors in the Republic of Kazakhstan from negative impacts in the information sphere, as well as the priority areas of development of national legislation in this area. Today, in the context of globalization, information and communication networks, including the Internet, are an important, and sometimes the only source of information for children. The pandemic of the new coronavirus infection COVID-19 is a confirmation of this, when, against the background of the lack of real communication, children began to spend most of their time on the Internet. Education, leisure, and communication have all moved there. The role of information and communication networks in the life of modern man cannot be overestimated. At the same time, they can be a source of threats and risks to the health, development and mental well-being of children. It is established that the current legislation of the Republic of Kazakhstan contains a number of normative legal acts aimed at ensuring the information protection of minors. However, the system of legal and organizational protection of children in the information sphere is currently at the stage of formation and does not provide a comprehensive response to modern, exponentially growing information challenges and threats. In order to eliminate this gap, it is proposed to develop a unified national strategy for the protection of children in the information environment, with its provisions fixed in the basic document.

Keywords: minors; information protection; security, information and telecommunications networks; counteraction.

Введение. Темпы современного технологического развития обязывают выдвигать в разряд приоритетных проблему правового обеспечения информационной безопасности государства, общества и личности (в том числе несовершеннолетней). В такой ситуации наиболее уязвимым в плане воздействия негативной информации на физическое, психическое, нравственное развитие, оказывающей отрицательное влияние на формирование личности, является ребенок, поскольку он находится на пути социализации, не имеет достаточного жизненного опыта, нуждается в особой охране и заботе, не всегда способен подвергать получаемую информацию критическому анализу.

Дети каждый день смотрят телевизор часами, но все больше и больше времени они проводят в Интернете, используя навыки, которым они быстро обучаются у своих сверстников. Дети используют интерактивные средства для игры, общения, написания блогов в Интернете, прослушивания музыки, размещения собственных фотографий и поиска других людей для общения в интерактивном режиме. Поскольку существует реальное несоответствие между грамотностью в отношении информационных средств между детьми и взрослыми, большинство взрослых мало знают о том, что делают их дети в Интернете или как они это делают [1]. Интересы человека, которые необходимо охранять в информационном обществе, заключаются прежде всего в реальном обеспечении конституционных прав и свобод человека и гражданина на доступ к открытой информации, на использование информации в интересах осуществления не запрещенной законом деятельности, а также в защите информации, обеспечивает личную безопасность, духовное и интеллектуальное развитие [2].

Проблемами регулирования общественных отношений в информационной сфере и обеспечения безопасности личности (в том числе несовершеннолетней) в информационном пространстве занимались ряд казахстанских ученых, в частности, А.Б. Алханова, Р.Е. Джансараева, А.М. Ергали, Ш.Б. Маликова, А.Б. Омарова, С.М. Рахметов и зарубежных,

среди которых С.А. Буданов, Е.В. Горбачева, Л.Л. Ефимова, С.А. Кочерга, А.И. Савельев, Nicola Haralambous, Barsanti Sam. Reynolds, Bradford W., Bonnie S. Taleb, Nassim N. и др.

Целью статьи является анализ норм национального законодательства по вопросам противодействия негативным информационным влияниям на детей и определение направлений развития системы правового регулирования по обеспечению информационной безопасности ребенка в Республике Казахстан.

Поскольку ребенок является особым субъектом общественных отношений, что в соответствии с национальным законодательством и международным правом требует особой защиты со стороны государства. При этом, согласно международными стандартами ребенком признается каждое человеческое существо до достижения 18-летнего возраста, если по закону, применяемому к данному лицу, оно не достигает совершеннолетия раньше [3].

Результаты исследования. Часть 1 ст. 27 Конституции РК гарантирует, что брак и семья, материнство, отцовство и детство находятся под охраной государства. Учитывая изложенное, ребенок как полноценный гражданин РК имеет право быть защищенной от любого негативного влияния, в том числе информационного.

«Мы должны решить вопросы защиты прав детей. Необходимо усилить государственный контроль и найти действенные механизмы для профилактики суицида и буллинга среди детей» сказал Президент Республики Казахстан Касым-Жомарт Токаев в ходе первой сессии Парламента РК седьмого созыва в г. Нур-Султан в январе 2021 года [4]. Ранее о необходимости принятия мер для защиты детей от вредной информации Президент озвучивал на четвертом заседании национального совета общественного доверия. Все это свидетельствует о приоритетности развития данного направления политики государства на современном этапе.

Для достижения указанной цели в Республике Казахстан был принят ряд нормативных актов. Среди которых Закон Республики Казахстан «О правах ребенка в Республике Казахстан» предоставляет каждому ребенку право на свободу слова и выражение своего мнения, свободу совести, развитие своей общественной активности, получение и распространение информации, соответствующей его возрасту [5].

Так, с целью совершенствования правоприменительной практики, методологической базы, нормативно-правового и организационно-технического обеспечения безопасного использования информационно-коммуникационных технологий в национальной системе защиты информации и безопасности автоматизированных систем управления технологическими процессами 30 июня 2017 года Постановлением Правительства Республики Казахстан утверждена Концепция кибербезопасности «Кибершит Казахстана». Одним из направлений данной концепции является обеспечение безопасности личности, общества и государства при применении информационно-коммуникационных технологий [6].

Что касается защиты несовершеннолетнего как самостоятельного субъекта информационных правоотношений, то 30 марта 2020 года Постановлением Правительства Республики Казахстан утверждена «Дорожная карта по усилению защиты прав ребенка, противодействию бытовому насилию и решению вопросов суицидальной среды подростков на 2020-2023 годы». В документе направления деятельности отдельных субъектов по противодействию негативным информационным воздействиям на несовершеннолетних рассмотрен наряду с защитой детей в иных сферах жизни. В соответствии с утвержденным планом предусмотрена реализация комплекса мероприятий по профилактике интернет-зависимости среди молодежи, проведение мониторинга и блокировки отдельных страниц в социальных сетях и Интернете, распространение бесплатного Smart-приложения "Система родительского контроля" для родителей по отслеживанию посещения детьми негативных сайтов и иные мероприятия, направленные на обеспечение защиты детей в информационном пространстве [7].

Важным шагом к развитию и укреплению информационной безопасности несовершеннолетних в Республике Казахстан явилось принятие 2 июля 2018 года Закона «О защите детей от информации, причиняющей вред их здоровью и развитию». Данный документ разработанного в соответствии с модельным законом «О защите детей от информации, наносящей вред их здоровью и развитию», принятым 3 декабря 2009 года межпарламентской ассамблеей государств СНГ, устанавливающим правовые и организационные основы государственной политики и международного сотрудничества государств-участников СНГ в сфере обеспечения информационной безопасности детей с учетом общепризнанных принципов и норм

международного права, в том числе закрепленных в Конвенции ООН о правах ребенка и Модельном законе государств-участников СНГ «Об основных гарантиях прав ребенка в государстве».

С принятием Закона Республики Казахстан «О защите детей от информации, причиняющей вред их здоровью и развитию» определение на законодательном уровне получили такие категории как возрастная классификация информационной продукции, информационная продукция для детей, информационная безопасность детей, возрастная категория, знак возрастной категории [8]. Однако считаем, данный Закон нуждается в доработке в части определения перечня видов информации, причиняющей вред здоровью и (или) развитию детей.

Также учитывая, что распространение информации посредством сетей телекоммуникаций носит трансграничный, а зачастую и трансконтинентальный характер, представляется чрезвычайно важным изучение положительного зарубежного и международного опыта противодействия распространению негативной информации с возможностью имплементации отдельных положений в систему национального законодательства. Отметим, что согласно положениям Закона Республики, Казахстан «О национальной безопасности Республики Казахстан» информационная безопасность человека и гражданина относится к сфере национальной безопасности [9].

На сегодняшний день в Республике Казахстан отсутствует единый документ, содержащий программу защиты детей от негативного воздействия на несовершеннолетних информации, содержащейся и получаемой при помощи сетей телекоммуникации.

По нашему мнению, таким документом могла бы стать Стратегия информационной защиты несовершеннолетних (Стратегия), которая должна содержать стратегические цели; этапы реализации; основные правовые принципы; вопросы организационного обеспечения и взаимодействие законодательной и исполнительной власти по противодействию возникающим угрозам. Как отмечают Д.А. Афиногенов и В.В. Воронин «стратегическое планирование позволяет на практике реализовывать «принцип взаимосвязи и взаимозависимости задач обеспечения национальной безопасности с динамичным социально-экономическим развитием государства» [10, с.14].

Целью Стратегии является обеспечение прав и свобод ребенка, его защита от любых форм насилия и эксплуатации в информационной (цифровой) среде. Она должна быть направлена на формирование политики государства, а также последовательной ее реализации, с вовлечением общественности, гражданского общества, научных организаций и более широких кругов населения, а положения базироваться на принципах верховенства основополагающих прав и свобод человека и гражданина, определенных Конституцией Республики Казахстан и нормами международного права; согласование права ребенка на защиту в информационной среде с другими правами; гендерного равенства; беспристрастного отношения и недопущении дискриминации; международного сотрудничества; системности; партнерства и поддержки; обеспечение участия детей в формировании и реализации политики по безопасному использованию цифровой среды.

В целях качественного обеспечения информационной защиты несовершеннолетних предлагается предусмотреть:

- проведение виктимологической профилактики путем внедрения в образовательные программы средних и средне-специальных учебных заведений материалов, обучающих несовершеннолетних медиаграмотности, базовым навыкам информационной безопасности с учетом возрастных особенностей и отдельно для детей с особыми потребностями (инвалидностью, страдающими психическими заболеваниями и т.д.) и повышающие уровень медиакультуры;
- при преподавании дисциплины «Основы информатики» в средних и средне-специальных учебных заведениях привлечение для проведения занятий практических работников-специалистов в области информационной безопасности для обучения компьютерной грамотности и навыкам распознавания потенциально возможных вызовов и угроз (насилие, жестокость, вовлечение в противоправную деятельность и т.д.) в цифровой сфере, а также правилам поведения в такой ситуации;
- модернизацию работы педагогов и школьных психологов по определению морально-психологического состояния несовершеннолетних посредством регулярного проведения опросов, анкетирования, бесед и анализа полученных данных в целях выявления потенциальных угроз информационной безопасности обучающихся, их направленность и формирование психологического иммунитета от негативного информационного воздействия;

- внедрение системы «родительский контроль» во всех реализуемых на территории Республики Казахстана аудио, видео устройствах;
- устранение цифрового неравенства среди детей независимо от социального статуса и места проживания;
- объединение усилий государства, общественных объединений, научных учреждений, медиа по эффективному противодействию информационным угрозам, пропаганда правопослушного поведения, патриотизма среди молодежи посредством сетей телекоммуникаций
- обеспечение безопасного использования Интернета с внедрением согласия родителей (законных представителей) на сбор и обработку персональных данных несовершеннолетних и систему подтверждения возраста при совершении интернет-покупок детей младше 16 лет;
- подготовка специально обученных кадров по расследованию уголовных правонарушений, посягающих на информационную безопасность детей, а также специалистов по реабилитации детей-жертв информационных преступлений;
- создание единой службы поддержки детей, пострадавших от противоправных действий (буллинг, вовлечение в «группы смерти», посягательства на половую неприкосновенность и т.п.) совершенных посредством сетей телекоммуникаций, в том числе сети Интернет, для оказания консультативной, психологической, медицинской, юридической помощи.

Важно отразить приоритетность превентивных мер в системе противодействия информационным угрозам, где важная роль отводится родителям (законным представителям) и педагогам. Исходя из специфики детского возраста, следует сказать, что в профилактической работе с такой группой большое значение имеют, прежде всего, меры не правового характера, а педагогические психологические, медицинские [11, с. 69].

Согласимся с мнением А.Ю. Юрченко, который приводит перечень главных общих мероприятий, которые должны осуществить родители и педагоги для снижения уровня виктимности детей и в обычной жизни, и социальных сетях: уход за нормальным развитием ребенка с целью раннего выявления психических или физических пороков; правильное общее и половое воспитание, формирование культуры общения; привитие ребенку навыков поведения в нестандартных, в том числе виктимогенных ситуациях; закладка основ правовых знаний, которые через средства массовой информации и другим способом должны приходиться разными специалистами-юристами, психологами, педагогами; разъяснение родителям, что их поведение является главным образцом и авторитетом для ребенка и лучшая профилактика – это их личный пример правильного поведения. [12, с.337]. Степень правового вмешательства и строгость ответственности должны определяться с учетом возрастной классификации детей и уровня информационных рисков.

Положительным можно признать опыт Соединенных Штатов Америки и Израиля, где в структуре правоохранительных органов созданы специальные подразделения для борьбы с информационными правонарушениями, и рядовые сотрудники имеют компетенции для правильного реагирования на подобные сообщения [13].

Успех реализации положений Стратегии на практике будет измеряться в достижении следующих результатов: минимизация фактов нарушения основных прав и свобод ребенка; возможность прогнозирования возможных рисков, их направленности; владение работниками правоохранительных и судебных органов достаточными компетенциями и средствами для оперативного реагирования на факты нарушения прав ребенка в цифровой среде; создание системы психологической поддержки несовершеннолетних жертв в сфере телекоммуникаций; поддержание должного уровня защиты детей от вредной информации в соответствии с современными информационными вызовами и угрозами; повышение уровня медиаграмотности несовершеннолетних с учетом возрастных особенностей и взрослых лиц в целях обеспечения надлежащего контроля при общении детей через информационно-телекоммуникационные сети; усиление родительского и педагогического участия в контроле за распространением вредной информации и вовлечение в данную деятельность общественные организации и независимые институты.

Выводы. Подводя итог, следует отметить, что сегодня в обществе назрела объективная необходимость правового противодействия негативному воздействию информации на детей. В настоящее время сфера информационно-коммуникативных отношений, подлежащая правовому регулированию весьма обширна. В первую очередь это связано с получением, обменом, распространением информации по сетям телекоммуникации, в том числе всемирной сети

Интернет, зачастую позволяющей сохранять анонимность и обеспечивающих безграничную свободу действий. Ряд существующих нормативных правовых актов Республики Казахстан содержат отдельные аспекты обеспечения информационной защиты несовершеннолетних. Закон Республики Казахстан «О защите детей от информации», направленный на защиту детей от информации, причиняющей вред их здоровью и развитию, отражает гарантии информационной безопасности, однако и он нуждается в доработке. Стремительные темпы развития информационно-коммуникационных технологий порождают новейшие глобальные информационные угрозы, что несомненно необходимо учитывать при выработке механизмов противодействия негативному информационному воздействию. В этой связи необходимо предусмотреть единый документ стратегического характера каким могла бы стать Стратегия информационной защиты несовершеннолетних в Республике Казахстан к духовному и культурному развитию детей.

ЛИТЕРАТУРА

1. Retrieved from http://eycb.coe.int/compasito/ru/chapter_5/9.html (дата обращения 01.02.2021 г.)
2. Retrieved from https://www.sgu.ru/sites/default/files/conf/files/2015/10/eroshenko_a.v._g._ryazan_informacionnaya_bezopasnost_lichnosti_v_kommunikacionnom_processe.doc (дата обращения 09.02.2021 г.)
3. Конвенция о правах ребенка. Принята резолюцией 44/25 Генеральной Ассамблеи от 20 ноября 1989 года. Retrieved from https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/childcon.shtml (дата обращения 09.02.2021 г.)
4. Retrieved from https://www.inform.kz/ru/kasym-zhomart-tokaev-vyskazalsya-o-profilaktike-suicida-i-bullinga-sredi-detey_a3741436
5. Закон Республики Казахстан от 8 августа 2002 года №345-III «О правах ребенка в Республике Казахстан». Retrieved from https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1032460 (дата обращения 09.02.2021 г.)
6. Постановление Правительства Республики Казахстан от 30 июня 2017 года №407 «Об утверждении Концепции кибербезопасности («Кибершит Казахстана»)» Retrieved from https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=39754354 (дата обращения 09.02.2021 г.)
7. Постановление Правительства Республики Казахстан от 30 марта 2020 года № 156 «Об утверждении Дорожной карты по усилению защиты прав ребенка, противодействию бытовому насилию и решению вопросов суицидальности среди подростков на 2020 – 2023 годы». Retrieved from <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P2000000156> (дата обращения 09.02.2021 г.)
8. Закон Республики Казахстан от 2 июля 2018 года №169-VI «О защите детей от информации, причиняющей вред их здоровью и развитию» Retrieved from https://online.zakon.kz/document/?doc_id=39797352 (дата обращения 09.02.2021 г.)
9. Закон Республики Казахстан от 6 января 2012 года №527-IV «О национальной безопасности Республики Казахстан». Retrieved from https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31106860 (дата обращения 09.02.2021 г.)
10. Д.А. Афиногенов, В.В. Воронин. Роль документов стратегического планирования: правовые аспекты // Государственная власть и местное самоуправление. 2014. № 2. С. 13–17.
11. Веселуха В. значение виктимологической профилактики в системе предотвращения преступлений / В. Веселуха / Право Украины. – 1999. – № 10. – С. 67-73.
12. А. Ю. Юрченко Проблемы безопасности детей в социальных сетях и Интернете (виктимологический аспект) / А. Ю. Юрченко // Сравнительно-аналитическое право: электрон. профессиональное науч. издание. – 2013. – № 3-1. – С. 336-338.
13. Patchin J. Law Enforcement Perspectives on Cyberbullying. (2011). Retrieved from <http://cyberbullying.us/blog/law-enforcement-perspectives-on-cyberbullying.html>.

COPING BEHAVIOUR AS THE WAY TO OVERCOME STRESS OF SPECIALISTS OF FIRE AND RESCUE UNITS OF THE STATE EMERGENCY SERVICE OF UKRAINE

Mokhnar L. I., PhD in Pedagogy, assistant professor of Department of Psychological Activity in Special Conditions, Cherkasy Institute of Fire Safety named after Chornobyl Heroes of the National University of Civil Defence of Ukraine

Diachkova O. M., PhD in Pedagogy, assistant professor of Department of Psychological Activity in Special Conditions, Cherkasy Institute of Fire Safety named after Chornobyl Heroes of the National University of Civil Defence of Ukraine

DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_conf/25022021/7420

Abstract. *The concept and the types of coping and coping strategies are defined in the article. The characteristics of coping strategies are also analyzed. The peculiarities of professional activity of specialists of fire and rescue units of the State Emergency Service are specified and the main types of stressful situations in their professional activity are presented.*

Keywords: *stress, stressors, stressful situations, coping, coping strategies.*

Introduction. The professional activity of specialists of fire and rescue units of the State Emergency Service of Ukraine is characterized by an increased level of complexity and risk. Almost always specialists are in a state of stress because of the need of being always ready to perform activities in unpredictable conditions. In addition, firefighter-rescuers suffer from stressors of the professional activity. This impact can be strong and one-time, as well as intense and returnable (while on duty in emergency). So, the professional activity efficiency of specialists of fire and rescue units of the State Emergency Service of Ukraine in difficult, stressful and extreme situations is determined by the formation of the necessary strategies for coping behaviour.

A review of the literature. The theoretical foundations of the problem of coping behaviour are closely connected with the problem of stress. Coping and stress are two inseparable processes for a person.

Works devoted to the study of ways to overcome stress or coping, appeared in foreign psychology in the second half of XX-th century. The term “coping” comes from the English “to cope”. The term “bewältigung” is used in the works of German authors. Coping - an individual way of interacting with the situation in accordance with its personal logic, significance in human life and its psychological possibilities.

The first psychological studies of coping as a person's behaviour in the conditions of overcoming the difficult life situations were conducted in the second half of the XX-th century. The term “coping” was firstly used by L. Murphy, who studied the overcoming of developmental crises of children - the active efforts of the individual which are aimed to cope with a difficult situation or a problem. The term “coping” (from English - to overcome; to withstand, to get through), was introduced by the researcher to denote the desire of the individual to solve a certain problem [3]. In the future, the problem of coping continued to be developed in the context of studying stress and processes oriented to overcome the stressful situations of so-called coping behaviour.

According to A. Maslow, coping is an individual's willingness to solve life's problems by adapting to the circumstances, which involves the formation of the ability to use certain devices to overcome stress. If you choose the active forms of behaviour, the probability of removal the impact of stressors on the individual increases. Features of this skill are associated with “Self-identity”, the locus of control, empathy, environmental conditions [2].

In the works of national psychologists, we find the determination of the concept of “coping” as the overcoming (stress management) or psychological coping with stress. Defining the overcoming behaviour contains a number of problems, the solution of which reveals different conceptual approaches and interpretations of the researched phenomenon.

Trying to create a coherent classification of copings, researchers identify several levels of generalization of what an individual does to overcome stress: coping actions, coping strategies, coping styles, coping behaviour.

Coping actions (what an individual feels, thinks or does) are often grouped into coping strategies - stress management tools that appear as a person's response to a perceived threat. The strategies, in turn, are grouped into coping styles. Sometimes the terms "coping actions" and "coping strategies" are used interchangeably, while coping styles refer to actions or strategies that are consistently used by an individual to overcome stress. So, to overcome stress, each person uses his/her own strategies (coping strategies) based on personal experience and psychological reserves - coping resources - relatively stable characteristics of people and stress, which contribute to the development of means to overcome it [4].

Presentation of the main material. Presently, there are three types of coping:

1. coping, aimed to evaluate (considered as overcoming stress, which includes attempts to determine the significance of the situation and put into action the strategy - logical analysis, cognitive reassessment, etc.);
2. coping, aimed to the problem (considered as a process of stress management, which aims to modify, reduce or eliminate the source of stress);
3. coping, oriented on emotions (defined as overcoming stress, which includes cognitive, behavioral efforts by which the individual tries to reduce emotional stress).

In general, the scientists and experts consider the basic coping strategies to be the strategies of "problem solving", "seeking social support" and "avoidance". The researches give the basic coping strategies such characteristics:

1. Problem-solving strategy is an active behavioural strategy, using of which the person tries to use personal resources to find possible ways to effectively solve the problem.
2. The strategy of finding the social support is an active behavioural strategy, using of which the person seeks help and support from the environment: family, friends with the aim to solve the problem in proper way.
3. Evasive strategy is a behavioural strategy, using of which, a person tries to avoid contact with the outside world, displaces the need to solve the problem. Methods of avoidance include escape to the disease, increased alcohol and drug use, a variant of the active method of avoidance - suicide. Avoidance strategy is one of the leading behavioural strategies that contributes to the formation of maladaptive, pseudo-overcoming behaviour. The use of this strategy is characterized by the insufficient level of personal coping resources and skills of active solving of life problems. The avoidance strategy may be adequate or inadequate depending on the specific stressful situation, age and condition of the resource system of the individual [5].

The most effective is the situational use of all three behavioural strategies.

It is known that in the professional activity of specialists of fire and rescue units of the State Emergency Service of Ukraine there are 4 main types of stressful situations [1].

The first type of situations is associated with the constant daily activity of specialists of fire and rescue units of the State Emergency Service of Ukraine and is characterized by the conditions to which the specialist is accustomed, i. e. he knows how, when and what to do, he has a set of usual types of behaviour in such situations. These situations do not pose a threat to the firefighter-rescuer; in any case, they are so assessed by him.

Situations of the second type are characterized by a violation of the parameters of habit, standard behaviour in general or in any particular action. These situations, as well as the first, do not pose a threat to the life and health of the specialist of the fire and rescue unit of the State Emergency Service of Ukraine.

Situations of the third type differ from the situations of the first type by the presence of elements of danger and risk, however, activity in such situations is carried out according to known rules and standards (for example, a firefighter eliminates a fire - the action is dangerous but familiar).

Finally, *situations of the fourth type* take place in the conditions of danger and risk, as well as complete or almost complete ignorance of the algorithms of the activity to achieve the target goal (for example, a firefighter must be involved in a large-scale emergency).

The behaviour of specialists of fire and rescue units of the State Emergency Service of Ukraine according to the impact of the situation of any type can be [1]:

- 1) adaptive (adequate to the situation and aimed at solving the problems caused by this situation);
- 2) pseudo-adaptive (imitating activity, but not achieving the goal or only partially achieving);
- 3) maladaptive (evading the solving of problem).

The basic scheme of response to stressors in coping behaviour includes cognitive assessments (primary and secondary), as well as emotional-evaluation reactions. The initial assessment of the stressor firstly ascribes to it a certain sign, i. e. the stressor (event) is assessed either as positive (good), or as negative (harmful, dangerous, etc.) or as neutral. Then, based on the initial cognitive assessment of the event, there is an unconscious inclusion of emotional and evaluative reactions, which are controlled by cognitive assessment. After the inclusion of emotional assessment, a certain controlled mental state is formed (in the conditions of which the corresponding behaviour takes place). The third stage of stress response involves secondary cognitive assessment, which by the mechanism of feedback or approves the initial assessment and activity based on it (with some possible adjustment of mental state and behaviour), or if the activity and mental state are assessed as incorrect, performs the functions of psychological protection.

To overcome stress, each specialist uses their own strategies (coping strategies) based on the subjective experience (personal resources or coping resources). Therefore, the stress-coping behaviour is considered by most scientists today as a result of the interaction of coping resources and coping strategies of the individual.

Conclusions. The specialists of the State Emergency Service with different work experience, in different stressful situations, with different level of psychosomatic health of coping strategies have their own peculiarities of development. In some cases, the State Emergency Service specialist can overcome the difficulties on his own, in other cases he needs the support of others, sometimes - he can simply avoid facing with the problem, determining in advance the negative consequences of such problem.

REFERENCES

1. Nazarov O. O., Onishchenko N. V., Sadkovyi V. P., Sadkovyi O. V., Sklen O. I., Timchenko O. V. The psychological features of basic coping strategies and personal coping resources of specialists of fire and rescue units of the Ministry of Emergencies of Ukraine: Monograph. - Kh.: Publishing company National University of Civil Defence of Ukraine, 2008. - 184 p.
2. Onishchenko N. V., Sklen O. I. Gender aspect of coping behaviour // Proceedings of the scientific-practical conference: actual problems of supervisory and preventive activity of the Ministry of Emergencies of Ukraine. - Kharkiv: National University of Civil Defence of Ukraine, 2007. - P. 141-142.
3. Rodina N. V. Psychology of coping behavior: system modeling [Text]: thesis ... Ph. D. in Psychology: 19.00.01 / Rodina Nataliia Volodymyrivna; Kyiv National University named after Taras Shevchenko. - K., 2012. - 504 p.
4. Rodina N. V. To the problem of the relationship between the concepts of "coping strategies" and "protection mechanisms". Psychodynamic approach. / Materials of the All-Ukrainian scientific-practical conference "Ways of the development of psychology in Ukraine: history and modernity." - K.: Lybid, 2006. - P. 98-104.
5. Sklen O. I. Basic strategies of coping behavior of specialists of emergency rescue units of the Ministry of Emergencies of Ukraine, dynamics and features of their change in various stressful situations // Scientific notes of the Institute of Psychology named after G. S. Kostiuk of Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine / Ed. academician S. D. Maksymenko. - K.: Millennium, 2006. - Issue 27. - P. 476 - 486.

ОБРАЗ-СИМВОЛ «ВОДА» В МЕНТАЛЬНОСТІ, КУЛЬТУРІ ТА ЕТИЦІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Стрікаленко Т. В., доктор медичних наук, професор, Одеська національна академія харчових технологій, м. Одеса, Україна

DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_conf/25022021/7421

Abstract. *The article analyzes the features in mentality, culture and ethics of the Ukrainian people in their attitude to image-symbol of "water". Opoetization of water, of the water world is some kind of narodnopoetichesky dominant which is shown in folklore, the art word. Opoetization of water often defines outlook of Ukrainians, gets into national consciousness, speaks about valid and her even solemn perception. The respect of water and its mystified image can be tracked in all components of spiritual culture of Ukrainians: in folklore, ceremonial songs, Christmas carols, etc. It is proved that such relation has historical roots, but today it is necessary to create new ethics of relationship of the person and water. It is of great importance taking into account new relationship of the person with the nature in general. This relationship demands new responsibility of the person to the nature, new culture of the relations of the person with water and its sources, new ethics of relationship of the person and water.*

Keywords: *image-symbol "water", mentality, culture, ethics, new ethics*

Вступ. Символ води амбівалентний: це джерело родючих сил природи, незамінний харчовий продукт і грізна, руйнівна сила, що несе загрозу для людини і пов'язується зі смертю. Існує і поділ води на «живу» (тала вода, джерельна, дощова) та «мертву» (стояча вода, солоня, підземна вода) – у віруваннях, зокрема, давніх слов'ян, у міфології, фольклорі та релігії котрих вода має містичну силу [3, 4, 11, 13].

Дуалістичною цілісністю несвідомого і надсвідомого, ірраціонального і розумового, почуттів і волі вирізняється і духовний світ українства – так вважають дослідники ментальності українського народу М. Попович, С. Кримський, Н. Соболева, Н. Злобіна, В. Храмова, О. Забужко, М. Шлякевич, В. Дорошенко, С. Білокінь, Я. Ярема, В. Янів та інші. Загалом, поняття «ментальність», що увійшло у науковий обіг з 1958 р. завдяки двом французьким дослідникам Ж. Люб'є і Р. Мандру, орієнтує на певну поведінку, цінності і носить світоглядно-практичний характер. Спільним моментом поглядів вітчизняних вчених є акцентування зв'язку поняття ментальність із поняттям душі народу та її складовими: психічними характеристиками, волею, розумом [23].

Як така, ментальність стоїть в одному ряду з феноменами, що репрезентують етику, духовність і дух особистісного та суспільного життя людини, отже, відповідно до своєї природи, ментальність пронизує всі різновиди й форми існування національного соціуму, є невід'ємною частиною його змісту. Національний характер найповніше відображається саме в культурі, в інтелекті нації, і, зрештою, будь-які елементи людської поведінки функціонують в суспільстві як культурні акти, в контексті національного соціального дискурсу [3, 6, 8]. Адже культура починається і продовжує існувати як продовження природи, що представляє особливий, навіть невідомий самій природі образ, у якому поєднуються природні компоненти з їх надприродними смислами, що їх формує культура [10].

Культурно-історичні формоутворення української національної ментальності безпосередньо або опосередковано знаходять проявлення та відображення у будь-яких сферах суспільного життя [7]. Зокрема, на думку Н. Коломінського і А. Львовичкіна, «український менталітет – це результат відображення специфіки взаємодії українців з природними та геокліматичними умовами існування і співіснування, що склалися історично» [9].

Найбільш відомою роботою, що визначила воду як чинник впливу на розвиток і прогрес людства, є дослідження Л. І. Мечникова «Цивілізация и великие исторические реки» [12].

Метою нашої роботи було аналітичне обґрунтування розуміння значення образу «вода» в ментальності, культурі та етиці українського народу з поглядів історії та сьогодення.

Результати дослідження. Вода у всесвіті – це першооснова життя і його принципи виповнені такої колосальної і величній сили, що вона просто не могла не стати символом всього святого для людей різних вірувань і переконань. Фалес Мілетський засади всіх істот бачив у воді: «все з'являється із води і у воді все розпадається... Кожна істота має у воді засади буття і плодючості...» [20, 22].

Арістотель вважав, що основу всього сущого складають вода, повітря, земля та вогонь. «У самих різних міфологіях вода – першоджерело, вихідний стан усього сущого, еквівалент первісного хаосу... Вода – це середовище, агент і принцип загального започаткування і породження...» [13].

Образ води є одним із всезагальних і найдавніших релігійних символів: у біблійній традиції вода є безоднею і життям водночас, адже з самого початку Дух святий ширяє над водою, перетворюючи хаос на космос. Вода, по суті, передусє створенню світу, і вже з води з'являється низка земних творінь. У самій Біблії слово “вода” зустрічається 284 рази (з них 232 рази у Старому Заповіті і 52 – у Новому), тоді як назва жодного іншого мінералу, навіть землі, зустрічається менше. Бог утотожнюється із джерелом: «Мене, джерело води живої, залишили... Вода жива є краплею вчення Христового... Вода жива, благодать є Духа Святого...». [11, 15]. “Якщо хтось не народиться від води і Духа, не зможе увійти в Царство Небесне”, – попереджав учнів Ісус Христос.

Вода як першооснова життя і його принцип виповнена такої колосальної сили, що вона просто не могла не стати величним символом святого для людей різних вірувань і переконань [3, 4, 8, 21]. «Воді дано таємничу владу бути соком життя на землі» - саме так вважав великий Леонардо да Вінчі [8].

Культ води не змогла знищити жодна релігійна революція, а єдиний ангел природних стихій, що згадується в Біблії – це ангел води [8]. Вода і вогонь були для наших предків святими. І найдавніші шляхи, якими користувались люди, були водяні. Для українців, як зауважує В. Супруненко, найперше значення мав Дніпро-Борисфен, “бо мережею своїх приток обгортав мало не цілу Україну і злучував усі українські землі в одну цілість” [7].

З великою пошаною джерело води – криниці - оспівано у піснях, опоетизовано у прислів'ях, возвеличено у народних легендах. Як зазначає дослідник В. Скуратівський, з давніх-давен у багатьох народів з особливою ретельністю охороняли і прикрашали ці джерела, вважаючи їх святими місцями. Здавна в народі кажуть: яка криниця – такий і господар. Символом низки народних свят, зокрема Івана Купала, було очищення водою і вогнем [16].

Вода – це символ мужності, волі, чистоти, цнотливості, цілющої сили, але водночас жорстокості та неблаганності. Епітети поруч з іменником “вода” викликають ефект високої оцінки, а широке використання слова-символу “вода” у звертаннях набуває пестливого позначення людини, засвідчує їх песоніфікаційні можливості й пріоритети [4]. Не дивно, що вода має чи не найбільше символічних значень: «вода – життя», «вода – межа між світами і станами буття», «вода – жінка», «вода – смерть», «вода – жива вода», «вода – справедливість» [17].

В історії людства, зокрема, в історії українського фольклору, української літератури є дуже багато пісень, які пов'язані з водою – це говорить про те, що наш народ у своїй ментальності, у своїй підсвідомості завжди пов'язував свій добробут і взагалі виживання саме з водою. Календарні (обрядові) пісні, високохудожні твори та їх образи, поетичні засоби створювались протягом багатьох століть – це стосується впливу образу «води» на культуру нашого народу [3, 15, 23]. Адже вода містить у собі «життєве коло і символізує нескінченність буття, оскільки проникає у всі життєві сфери» [5].

Опоетизація води, водного світу становить свого роду народнопоетичну домінанту, що виявляє себе у фольклорі, художньому слові, зрештою визначає світогляд українців, проникає у народну свідомість, визначає шанобливе, часом піднесене урочисте її сприймання [15, 16, 21].

Особливістю української ментальності є те, що вона історично і культурно розвивалась як наслідок найрізноманітніших, різнобічних за суттю та проявами національних архетипів, що відтворюють своєрідність ментальних рис української національної культури. Ментальність орієнтує людей на певну поведінку, на певні цінності та етичні норми і носить практичний характер світогляду [6, 8].

Проте, може виникнути питання: чи можна аналізувати взаємозв'язок води, матеріального об'єкту, з етикою – однією із форм суспільної свідомості, системою норм моральності людини? Відповідь на це запитання може полягати, по-перше, у самому

визначенні ментальності: основою національної ментальності є духовна культура народу, мова, фольклор, звичаї, традиції, література, мистецтво, релігія, філософія. Поважне ставлення до води та її містифікованого образу відслідковується в усіх названих складових духовної культури українців (фольклор, обрядові пісні та колядки тощо) [1].

Разом з цим, сьогодні слід говорити і про етику взаємовідносин людини і води в умовах зміни характеру людської діяльності та повсякденному втручанні її з порушенням рівноваги у природі в цілому. Етика своїм предметом має саме відповідальну діяльність, відповідальність. До нашого часу предметом відповідальності людини природа не була, вона сама турбувалась про себе і про людину, тому що нівелювала (утилізувала) «плоди» його діяльності. А людина не створювала проблем довгострокового порушення цілісності природи. Тобто етика відтворювала, в основному, безпосередню взаємодію людини з людиною, тоді як вплив на об'єкти поза діяльністю людини мав, скоріше, віртуальний характер (релігійний, філософський, мистецький тощо) [18].

На разі, дефіцит прісної води сьогодні маємо не лише в окремих країнах, а на планеті в цілому. І це стосується не лише якісної питної води (у тому числі – для нашого якісного харчування), але й усіх прісних вод, так необхідних для життя – для сільськогосподарського виробництва, промисловості тощо. Щодня від вживання недоброякісної води помирає близько 10 000 людей [2, 14].

Невиконання основних положень Конвенції ООН «Про право на воду» свідчить про неблагополуччя «культурного» аспекту управління водними ресурсами (не тільки в країнах Африки, але й в Європі, в Україні), про важливість і необхідність нової етики взаємовідносин людини з водою. Етика таких відносин має бути співвідносною з етичними проблемами науково-технічного прогресу і володіти даром передбачення ступеню нової відповідальності людини перед водою/природою, водними ресурсами.

Сьогодні прогресує етап «техногенної цивілізації», коли критерій відповідальності «перед водою» - відповідальності у технічних рішеннях, засобах оцінки їх ефективності, методах оцінки якості води в цілому – майже нівельовано [19]. І лише людина, як творець і виконавець науково-технічних досягнень сьогодення, здатна відновити систему норм моральності і етики, що були притаманні людству у нашій історії. Адже культура починається і продовжує існувати як продовження природи, як образ, у якому поєднуються природні компоненти з їх надприродними смислами, що їх формує культура [10].

Висновки. В роботі проаналізовано розуміння значення образу-символу «води» у ментальності, культурі та етиці українського народу. Опоектизація води, водного світу становить свого роду народнопоетичну доміную, яка виявляє себе у фольклорі, художньому слові, зрештою визначає світогляд українців і шанобливе, часом піднесене урочисте її сприйняття. Поважне ставлення до води та її містифікованого образу відслідковується в усіх складових духовної культури українців.

Показано, що значення цього образу-символу має історичні коріння, проте сьогодні потрібно створювати нову етику відносин людини і води – це має важливе значення з огляду на нові взаємовідносини людини і природи в цілому і потребує нової відповідальності людини перед водою (у часі та просторі). Зрештою – потребує нової культури відносин людей з водою тому, що культура починається і продовжує існувати як продовження природи, як образ, у якому поєднуються природні компоненти з їх надприродними смислами, що їх формує культура.

REFERENCES

1. Jerome Delli Priscoli, James Dooge, Ramyn Llamas (2004) Overview. Water and Ethics. / World Commission on the Ethics of Scientific Knowledge and Technology UNESCO International Hydrological Programme. Essay №1 - №12. Paris: UNESCO [in English]
2. Water for People, Water for Life (2002). The United Nations World Water Development. Report. (WWDR). Paris: UNESCO-WWAP. 336 p. [in English]
3. Bondarenko O. (2008) Ukrainska-mentalnist v rozmaitti nacionalnih-mentalnih formoutvoren i arhetipiv: istoriko-kulturnij aspekt. Gumanitarnij visnik ZDIA. Vipusk 32. P.66-78. [in Ukrainian].
4. Vardzelashvili Zh, Cerodze C. (2009) Voda kak obraz yazykovo kartiny mira. Nacionalno-kulturnyj komponent v tekste I yazyke materialy 4 mezhdunar-nauch-konf. Minsk, 3-5 dek 2009 g. V-2-ch. Ch.1. Minsk: MGLU. P.39-41. [in Russian].
5. Vivat G. (2014) Semantika hudozhnih simvoliv u poetichnomu prostori Vasilya Stusa. Odesa. FOP Bondarenko. 264 p. [in Ukrainian].

6. Yemelyanova I. (2014) Socialno-istorichni aspekti formuvannya ukrainskoi mentalnosti. Naukovi praci Mikolaivskogo derzhavnogo agrarnogo universitetu. Tom 84. Sociologiya. Vipusk 71. P.58-62. [in Ukrainian].
7. Istoriya ukrainskoi kulturi. (1994) Za red. I. Kripyakevicha. K. Libid. 656 p. [in Ukrainian].
8. Kadirov A. (2003) Voda I ehtika. Razdumya specialista I cheloveka. Tashkent. 108 p. [in Russian].
9. Kolominskij N., Lovochkina A. (2000) Etnopsihologiya ukrainciv. Ukraina na zlami tisyacholit: istorichnij ekskurs, problemi, tendencii ta perspektivi. Za zag. Red. G. Shchokina, M. Golovatogo. K. MAUP. 384 p. [in Ukrainian].
10. Krasnoyarova N. (2006) Priroda kak koncept kultury opyt kulturofilosofskogo ocherka reki vody potoka Elektron. Nauch. zhurnal Vestnik Omskogo ped. in-ta. Vypusk 15. URL: <http://www.omsk.edu/article/vestnik-omgpu-15.pdf> [in Russian].
11. Kultura I pobut naselennya Ukraini. (1993) Navch. Posib. V. Naulko ta in. 2-ge vid. Doch ta pererob. K-Libid. 288 p. [in Ukrainian].
12. Mechnikov L. (2013) Civilizaciya i velikie istoricheskie reki. M.: Ajris-press. 320 p. [in Russian].
13. Mify narodov mira. Enciklopediya (1991) V 2 t. M. T 1. P. 240. [in Russian].
14. Prave na vodu. Osnovnye principy globalnoj ramochnoj Konvencii OON. (2004) Informacionnyj byulleten AVT. Vypusk 8. Odessa: AVT. P.32-39. [in Russian].
15. Prihodchenko K. (2011) Cinnist obrazu-simvolu "voda" v ukrainskij kulturi. Aktualni problemi slov-yanskoi filologii Vipusk XXIV, chastina 2. P.265-274. [in Ukrainian].
16. Skurativskij V. (1994) Svyatvechir. Monografiya. V 2 kn. K.: Perlina. 288 p. [in Ukrainian].
17. Sirko I. (2002) Sumvolika v ukrainskij narodnij baladi. Autoref. kand. dis. 18 p. [in Ukrainian].
18. Strikalenko T. (2006) Voda I ehtika. Voda I vodoochistnye tekhnologii. 3 (19). P. 33-37. [in Russian].
19. Strikalenko T. (2020) Kult vodi v Ukraini: maibutne potrebuie minulogo. Gustativno-saporistichn modusi ukrainskoi ta svitovoi kulturi. Kolekt. Monogr. (na materiali II Vseukrainskoi naukovo-teoretichnoi konferents "Kharchovi tradits mentalnii kod natsii"). Za zagalnoiu redaktsii prof G. Vivat. Odesa: FOP Bondarenko. P.124-133. [in Ukrainian].
20. Taranov P. (1996) Anatomiya mudrosti. 120 filozofov. T. 1. Simferopol: Tavriya. [in Russian].
21. Ukrainske narodoznnavstvo. (1994) Navch. Posib. Za red S.P. Pavliuka. Lviv: Feniks. 608 p. [in Ukrainian].
22. Fragmenty rannih grecheskih filozofov. (1989) Ch. 1. Ot ehpichestskih teokosmogonij do vozniknoveniya-atomistiki. M. 109 p. [in Russian].
23. Shevel A. (2012) Mentalnist ukraintsiv kriz prizmu prirodi. Naukovi pratsi Glukhivskogo natsionalnogo pedagogichnogo universitetu im. Oleksandra Dovzhenka. Politologiya. Vipusk 192. Tom 204. P. 83-86. [in Ukrainian].

IMPACT OF PROPER QUESTIONING IN TEACHING AND LEARNING

Osmonbaeva Zhypargul Akunbaevna, senior instructor of the chair of teaching English methods, Master in Education, Osh State University, Faculty of World Languages and Cultures, Osh city, Kyrgyz republic

Pakhirova Damira Isirovna, senior instructor of the chair of German language, Master of linguistics, Osh State University, Faculty of World Languages and Cultures, Osh city, Kyrgyz republic

DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_conf/25022021/7422

Abstract. *The paper attempts to share some of the experiences regarding the proper questioning and literature review on this topic. The paper is based upon the outcomes of proper questioning in teachers' lessons and impacts of those questions on their teaching and students' learning.*

Main importance is given to teacher's role in proper questioning in teaching English. Significance of the study is questioning can be used in different types of classroom and it helps students develop thinking skills, language skills and shaped closed relation and interaction between student-to- student and student-to- teachers.

Interview was used for data collection. The purpose of using interview was to listen to the views on the proper questioning which can impact on their teaching and students' learning.

Findings suggest that teachers' often usage of different types classroom questioning which demand higher order thinking answers can be the indicative of a change in their approaches to and attitudes towards teaching and students learning.

Keywords: *Impact, questioning, proper, higher order, low-level, reasonable.*

Introduction. "Don't just teach your children to read... Teach them to question what they read, teach them question everything". George Carlin [3]

As George Carlin mentioned above, we adults and children need to know how formulate a proper question and think of what do we read and why do we read? It is believed that asking proper questions shows the intellect of the person who asks the question, because a person who knows how to formulate better questions, they are skilled to questioning.

If children can do something for purpose and reasonably, they can ask question each and everything why they do that?

Especially, young children come up with a hundred of questions in a day. They ask the same questions as; what is it? Why do they do? Where do the ants go? Why elephant has a long trunk? etc. There is a popular belief that children learn from asking questions and questions help them find the answers.

The purpose of choosing this theme that many teachers spend almost most of the time asking low-level cognitive questions. These cognitive questions concentrate on factual information that can be memorized example; what year did the Great patriotic War begin? Or who wrote the "White Streamer"? It is believed that this type of questions can limit students to acquire a deep, elaborate understanding of the subject matter.

Teachers make mistakes while asking questions that they ask vague questions. For example; what did you think of that plane which has fallen recently? These kinds of questions seemed trick and too abstract for children of their ages and students don't know how to answer.

Therefore, the purpose of writing this paper is to investigate teachers views about questioning experiences in their lessons in order to know whether they use proper questions in their lessons or not. If they use proper questions then to identify how those questions can effect on learning and teaching also is one of the main purposes of the paper. Since many years teaching was required to use multiple choice tests for evaluating students' achievement in the classes in my context. The experiences revealed that using all the time multiple questions make students lazy and without thinking they can cheat in exams. Recently in the last few years the authority demanded us to develop questions which can make students think deeply and differently.

Referring to some literature sources the word question is defined by Victoria Neufeldt & David B. Guralnic in Webster's New World College Dictionary definition [10, p.1391] "Question "is asking, inquiry and something is to be asked interrogative sentence as in seeking to learn and testing another's knowledge. As we have seen, questioning leads to search knowledge which is needed to learn and tests one's knowledge.

Ghuskas K. [4, p.245-48] mentioned the importance of questions in motivating student into English lesson. What things can evoke students' curiosity? He claimed that the answers depend on the questioning itself. Therefore, for getting reasonable answers from learners' questions should be designed properly.

David Russell argues in Ghuskas K. [4, p.245-48] questions are used to stimulate creative thought and leads to new ideas, solutions and to enhance the quality of one's life. He argues here that the adequate use of questions will increase students' knowledge on the subject matter.

Teachers use many techniques and different activities to involve students to their lessons. Chaudron [1, p.26] discusses that with those different strategies teachers ask questions is the most important, because it helps students hold their attention, contribute to students' classroom routine.

Similarly, teachers use different questions at the beginning of the lesson use weather forecast questions, during the lesson, after the lesson to check students' text comprehension and to elicit students' ideas.

Proper Questioning can effect on teachers' teaching and students' learning

There many discussions and experiments were done by educators concerning using questioning in teaching English as a foreign and as second language classrooms. Educators find very important for teachers to use the skill of asking questions. For instance, Ornstein [8, p.71] claims that "the essence of good teaching is related to good questioning". Questions seem as a stimulator students' thinking and enhance their class participation.

Kloss [6, p.245] reports that 93 percent questions asked by elementary and secondary teachers very lower order level of comprehension, because of it 88 percent of the students' answers were also lower level of cognitive skills.

Therefore, concerning about above issues that 88 percent of the students' low level of thinking can make teachers ask much more higher-level order questions which can demand more thinking and analyses rather than asking lower-level questions. So, the scientific authors prove in their own experiences the truth of the effectiveness of proper questioning method in guiding students' thinking. So, the impact of questioning method to teach has been valued for centuries.

In addition, to that questioning has a positive impact on students' learning foreign languages, because it leads to discussion. Discussion can help students' give their own opinions well and it can give a chance them to learn from each other during the classroom talk. At the result, students can improve speaking skills through discussion and they can express freely whatever they think is right.

In any way, there is some limitations that as asking questions is a human work, not all the time teachers cannot prepare skillful questions.

Another limitation is many questions which prepared and asked by teachers in classes are based on memorized learning and in a lowest level which doesn't demand any cognitive thinking. It is believed that questions are asked by the teachers need to depend on the instructional objectives of the lesson.

Lindquist [7, p.16-18] suggests teachers the followings help of asking students more good questions in their classrooms. For this:

- teachers need to prepare and ask knowledge-based questions ability recognizing, recalling
- use terms like as how, why, what to encourage students' thinking
- prepare questions in advance
- ask questions in a logical sequence
- ask specific questions that students can answer slowly
- request that students repeat the teachers' question before answering
- when one student is asked a question, have another student repeat the question before a response
- allow students to converse with each other in a directed manner after a question is asked or answered
- request students their own questions fully and specifically
- name specific students in a random order to respond questions
- provide adequate waiting time after naming respondent (3to 5seconds)

Effective questions.

Gray. D. Borich [5.p.194] defines that if questions should to evoke a response that actively engage a student in the learning process, then it is an effective question. Borich continues saying that questions are tool for helping to bridge the gap between the teacher's presentation of content and the students understanding of the tasks and it promotes thinking.

Gall says in Gray. D. Borich that not all questions will engage students actively in the learning process. Dunkin and Biddle and Martin discuss in Gray. D. Borich teachers who ask questions requiring analyses, synthesis, and evaluation their effects show up on immediate tests of student achievement [5, p.198].

The teacher's role in questioning.

We, teachers talk about the second or foreign language classroom and put aim of how to motivate our students to talk and formulate right questions on the given task in the classroom. The most role of using teachers' questions is to organize students' thoughts and generate ideas and to elicit students' knowledge about the subject matter. (Richards, 2000)

Dillion [2, p.540-551] has pointed out that the social rules of the classroom make students' questions in appropriate. He said if questions become powerful learning catalysts and provide excellent tools for the students to learn.

Open Ended questions.

It is required that we, teachers need to formulate questions which could make students challenge and make them think deeply. An open-ended question was seemed to challenge our students to think more deeply might look like the following. This kind of questions like, if you won million dollar somehow would your life be different from now? will benefit to students. Therefore, students need to be encouraged to think deeply. Here we have to ask more elaboration questions like, can you elaborate more? Why do you think it is necessary? Are there any other ways to solve the problem? These types of questions make students think and speak more.

Support students' ideas.

When students tell their own arguments to questions/ problems teachers need to support them, because each has his/her own ideas and they believe they are right in their own ways. In this case, teachers should support them to tell their arguments and beliefs. They should not discourage them saying that they are not right. Instead, teachers give them time to reason their thoughts.

Methodology. For collecting teachers' views about asking proper questions interview (see appendix A) was used. In the process of the study the interview allows teachers to give their own views and experiences in using proper questions in their lessons. There were 6 teachers participated in this study. 3 young teachers and 3 experienced teachers of my colleagues. The average age of teachers 40, 52, and one experienced teacher she is 68.

Teachers of Kyrgyz, German, English languages were interviewed. Those teachers were informed beforehand and ensured of the confidentiality of their responses. For this, in each interview, responses were numbered, for example, teacher 1 used number 1-AT1. Due to some efficient reasons interview was taken through phone.

This study was to investigate how the proper questioning can impact on teaching and learning. According to the interview results it was revealed that some teachers use questioning for warming up activity and teachers use games to practice the questioning and remembering, thinking skills. The game was called "Who am I"? In this game through asking right questions student can find his/ her name. However, this game seemed to be used for young students and question was low order.

Teachers realized that answer depends on what is question itself, therefore, they believe that learning to formulate very thoughtful questions is demanding. Most of the time young teachers used to ask questions which need easy answer or yes, no answer. However, experienced teachers believe that those types of yes/no answer not answer at all, because the answer seemed to be known to everybody. Even students don't make their head pain to the questions like above. It was clear that to get satisfactory reply from our students in the first place, teachers need to formulate appropriate questions.

During interview with teachers, it was revealed that some students' way of thinking and their content knowledge were in a high level, in contrast there were some students even cannot express their thoughts well. Teachers said that they formulate the questions according to the students' level and their age.

Teachers' experiences indicated that the questioning makes close relationship between teachers and students and it also helps assess the students' knowledge of the content.

Teacher AT1 responded that “Questioning plays important role in her teaching and learning, because she uses questioning in every lesson for checking home task, for making students think deeply. Teacher AT1 said, she uses “Inference questioning” example, “She had tears on her eyes”. When she asks this type of questions from students, she continues asking further questions, such as: Why she had tears? Students can predict in different ways; one student might say that she might have eye sore. Another student might respond that she might be sad. Teacher AT1 confirmed that predictions, guessing, different answers inference questions can help students develop their deep thoughts.

Teacher AT1 continued her speech that she avoids easy questions, because some students can answer yes/no even, they cannot understand the content, on the other hand, why questions push students think, enable to speak and give a chance their own ideas.

Teacher AT2 responded that she uses questioning for eliciting student opinions about particular topic. She uses at the beginning to remind previous activity, after presentation for checking students’ understanding and to wrap the lesson. She said that sometimes questioning is not effective when students cannot revise, remember answers. If her students cannot answer questions, she reformulates the question, makes questions easy and simplify.

Teacher AT3 said that questioning is a part of human communication for getting information about the issues someone interested in. She can use in different stages to identify the learners’ knowledge of the new material, comprehension and result of the lesson. Nevertheless, she mentioned that some students prefer short yes/ no answers.

She said that mostly “Why” questions as where does it happen, why it happened what would you do in that situation give more meaningful responds. Questions help to check, clarify students’ understanding of the material. It can also raise students’ interest, motivate, engage them to the lesson, push them to participate in discussions. Sometimes questions are not made to the point or students don’t understand the topic. In this case, teacher remembers if proper questions are not made, students don’t understand the topic.

Teacher AT4 asks questions for knowing something or getting for necessary information. She uses questions at the beginning, before new theme, “What do students expect from this or that theme? and What do they guess?”. When she asks questions she said that she keeps in her mind students’ level of knowledge. She continued saying that when students answered to those questions, at that time new questions appeared. She mentioned that most of the time questions related to the new theme. Questions like why? for what? what does the author want to say with this? what is the author’s purpose? What is your opinion of the text? Positive and negative characters? What would you do if you were in the character’s place?

Teacher AT4 said that, questions push students to tell their ideas and if students responds are correct teachers are happy. If students cannot answer she can help them to answer. She said that effect of questioning is that give a chance to each student can tell his/her ideas. One more effect it helps teachers to check whether student understand the theme or not.

Teacher AT5 responded that “Question is activity or process of asking something”. It can develop students thinking. Give immediate feedback on students’ understanding which help teacher modify teaching. She asks questions after the text, because according to her questions can review, restate emphasize or summarize the text is important. She uses closed, open, probing questions and sometimes rhetorical questions. She responded that those kinds of questions help students think and reflect, provide opinions and feelings and take control of the conversations.

Another teacher AT6 responded that questioning is demanded thing to know something. “The purpose of asking is different, first, to solve one issue, for asking permission, request, to reinforce the theme”. She said that they use questions in everyday life, in the lessons, social place to know answers, unknown things wanted to know the answers. She replied that if material is unknown for them they have difficulties in questioning. She asks mixed questions factual and logical questions, because one can prove the material and second one develops logical thinking. She values the proper questioning, because questions give a good effect can reinforce the materials learnt in the lesson. She asks all other students to know the right answer, if they don’t know answer she could help them through explaining the content.

Results. The result of the study indicates that teachers’ views on the proper questioning is considered beneficial both teachers and students of any language learners. Even teachers ask questions in a different way, they have the same purposes of asking them. The study also proved that it had been experimented many times that proper questioning should recognize wide possibility of thought. Setting proper questioning needs to be directed toward learning and analyze, evaluate ones thinking.

According to the result of the study asking the proper questions have showed apparent impact on the teacher's teaching and students' learning. Teachers participated in the study believed that asking proper questions help teachers identify students' learning interests in the subject and questioning help improve teaching and learning the task.

Conclusions. In the present study it was discovered that a proper questioning helps to improve teachers' teaching and students' learning. The result of the study indicates that for teaching any language using proper questioning method is considered beneficial both teachers and students of English language learners. So, teachers need to prepare questions which make students challenge, think deeply, because the study showed that questions are considered a part of learning and a part of life. As it was mentioned in introduction part that asking proper questions shows the intellect of the person.

REFERENCES

1. Claudron, C. (1988). *Second Language Classrooms*; Research on Teaching and Learning. Cambridge, UK; Cambridge University Press
2. Dillion, J. T. (1982). *Cognitive correspondent between question/statement and response*. Educational Research Journal 19; 540-551
3. George Carlin (<https://www.george.carlin.com/>)
4. Ghuskas, K. (2003). *Improving Classroom questions: A Teacher guide to Increasing student motivation/ Participation and high level thinking* (p5-24) Bloomington, Indiana
5. Gray, D. Borich (1988). *Effective Teaching Methods*, Merrille Publishing Co 193p.
6. Kloss, R.J. (1988). *Toward asking the right questions*. The beautiful, the pretty, and the messy ones. The Clearing House 61; 245-48
7. Lindquist, M.M. (1988). *Assessing through questioning*. Arithmetic Teacher 35: 16-18
8. Ornstein, A.C. (1987), *Questioning: the essence of good teaching*. NASSP Bulletin 71: 71-79
9. Richards, J. C. (2000). *Reflective Teaching in Second Language Classroom*. Cambridge, UK; University Press.
10. Victoria Neufeldt & David B. Guralnic (1997). *Webster's New World College Dictionary*. (1391p). Macmillian USA.

Appendix A

Interview Questions (time duration for each teacher is 5m)

1. What does questioning mean to you?
2. What is the purpose of asking questions?
3. When do you use questioning in teaching?
5. What challenges to you face in using questions?
7. What kind of questions do you use? and Why?
8. What effect can the questions have on your lesson?
9. What does it imply if your questions are not answered as expected?
10. Is there anything else you would like to add?

Thank you very much for responding interview questions!

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА ОСНОВЕ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ В ПРОЦЕССЕ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ МУЗЫКИ

Макашева М. С., к.п.н., старший преподаватель Кызылординского университета имени Коркыт Ата, Казахстан

Палымбетова А. Б., преподаватель Кызылординского университета имени Коркыт Ата, Казахстан

DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_conf/25022021/7423

Abstract. The article deals with the use of information and communication technologies in the process of instrumental training of music teachers based on distance learning. The analysis of comparing and matching different viewpoints of modern teachers from the USA, Russia and Kazakhstan, who explore the issues regarding the use of information and communication technologies in the process of individual music lessons in the context of distance learning, was carried out. The practical guidelines for the use of information and communication technologies in the process of distance learning were developed to improve the performing skills of the future music teacher. Based on the applied research on the use of distance learning in the process of training specialists and practical work in the field of musical and performing pedagogy, the pedagogical terms for the use of information and communication technologies were determined. The analysis of the application possibilities was carried out and the pedagogical terms for the use of information and communication technologies in the training of future music teachers were suggested in this article.

Keywords: information and communication technologies, process of training music teachers, distance learning, musical performance disciplines.

Введение. Эпидемия, происходящая в Казахстане и во всем мире, оказывает свое влияние на систему образования. Подготовка будущих учителей музыки в условиях дистанционного обучения требует новой организации профессионального образовательного процесса. Переход на онлайн-режим музыкально-исполнительских дисциплин, проводимых еще с Добаховского периода в традиционной форме живого общения преподавателя и студента, несомненно, стал одной из проблем, волнующих мировых ученых в области музыкальной педагогики [1].

В современных условиях возникла необходимость создания единого информационно-образовательного пространства, включающего электронные источники информации, виртуальные музыкальные инструменты, базы данных виртуальных библиотек, электронные учебные пособия, видеоуроки, киберпространства. Важность дистанционного обучения для нас заключается в повышении уровня профессиональной инструментальной подготовки обучающихся путем создания единой информационной системы образования [2, 3].

Цикл музыкально-инструментальных дисциплин специальности "Музыкальное образование" включает специальные музыкальные дисциплины по инструментальной подготовке (фортепиано, баян, домбра) и требует постоянного развития творческих способностей обучающегося в контексте совершенствования исполнительского мастерства, расширения музыкального репертуара и формирования навыков публичного сценического исполнения. Поэтому мы решили всесторонне рассмотреть применение информационно-коммуникационных технологий в процессе освоения предмета музыкальный инструмент (фортепиано, домбра) в подготовке педагога-музыканта на основе дистанционного обучения.

Цель нашей работы: совершенствование исполнительского мастерства будущего учителя музыки в процессе дистанционного образования на основе применения информационно-коммуникационных технологий.

Методы исследования.

- Теоретические методы: методы анализа и синтеза, сравнения и сопоставления различных точек зрения современных педагогов США, России и Казахстана, исследующие вопросы использования информационно-коммуникационных технологий в процессе индивидуальных музыкальных занятий в контексте дистанционного обучения.

- Эмпирические методы: косвенное и включенное наблюдение, изучение контентов проведения индивидуального занятия по классу фортепиано, размещенный в режиме открытого доступа в сети интернет; изучение прикладных исследований, где рассматриваются различные аспекты использования информационно-коммуникационных технологий в подготовке будущих музыкальных специалистов; сравнительный анализ полученных результатов, раскрывающих эффективность проведенной практической работы.

Как показал анализ исследуемой проблемы, в прикладных исследованиях рассматриваются различные аспекты использования информационно-коммуникационных технологий в подготовке будущих музыкальных специалистов: сотрудники учебно-методической лаборатории «Музыкальная компьютерная технология» Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена организуют курсы по данному направлению и проводят научно-исследовательскую работу; на ресурсе Казахстанской республиканской межвузовской электронной библиотеки Западно-Казахстанского университета им. М. Утемисова включены видеолекции по дисциплинам «Музыкальное образование и вокал», «История зарубежной музыки».

Вместе с тем, преподаватель частной школы в Сан-Франциско Н. Тер исследовала вопросы организации рабочего места учителя и использование элементов ИКТ при дистанционном проведении урока фортепиано, в том числе виртуального инструмента; педагог России Вячеслав Слаквэ ведет работу по разработке методических указаний по освоению инструмента фортепиано на основе использования сетей скайп, Zoom, What's Up.

Кроме того, наше исследование показало, что контенты для проведения индивидуального занятия по классу фортепиано, размещенный в режиме открытого доступа в сети интернет, представляют собой чат-занятия, проводимые с помощью гаджета, или технические приемы исполнения музыкального произведения, ограничивающиеся инструментальным исполнением преподавателя.

В целях совершенствования исполнительского мастерства будущего учителя музыки в процессе дистанционного образования на основе применения информационно-коммуникационных технологий были разработаны следующие практические указания:

1. Перед обучающимся обязательно должна располагаться партитура музыкального произведения.

2. В целях одновременного использования музыкального текста с фортепианным исполнением обучающийся должен располагаться перед инструментом и девайс должен отображать полный объем клавиатуры.

3. Для необходимости приобретения навыков исполнительского мастерства фрагменты произведений, выполненных на инструменте преподавателем, должны быть повторены обучающимся.

4. Обучающийся в рамках изучаемого произведения обязательно должен работать со всеми видами гамм, аккордов, арпеджио.

Опираясь на наше исследование мы определили педагогические условия применения информационно-коммуникационных технологий. исполнительская работа над музыкальным произведением, в контексте нашего исследования, условно состоит из трех этапов, тесно связанных между собой:

I этап – полное ознакомление с нотным текстом произведения в контексте нашего исследования (определение музыкального языка, стиля композитора, определение границ, размеров, этапов, ритма разделов, установление подходящего варианта аппликатуры);

II этап – работа с динамическими знаками и приобретение технических навыков (работа с фразами произведения);

III этап – раскрытие художественного образа произведения (сценическое исполнение).

С целью определения видов проводимых практических работ мы использовали для каждого этапа различные музыкальные произведения разных композиторов.

Информационно-коммуникационные технологий, которые применялись на I этапе исполнительской работы: технология развивающего обучения, кейс-технология, электронная информационная база, таксономия Блума, индивидуальная работа с обучающимся, дифференцированное обучение, программа Final.

В качестве текста темы мы использовали партитуру произведения Д. Кабалеvского "Вальс".

Анализ музыкального произведения: пьеса состоит из 3 простых частей и заключения (coda). Размер-3/4, тональность – d-moll, в среднем темпе (умеренно). Произведение начинается

с третьей слабой доли неполного такта. Музыкальный материал I предложения связывается с четырехтактной лигой через динамический знак *piano*. Мелодия первого предложения и второго предложения требует кантилены. Упомянутые фразы связаны со штрихом *legato*. Во втором предложении материал первого предложения повторяется. В общем, произведение начинается с динамического знака *piano*. Этот динамический знак используется в первом периоде и продолжается до конца второго периода.

В работе над нотным текстом, в качестве обратной связи обучающий представляет самостоятельную ознакомительную практическую работу онлайн. По результатам данной работы студент оценивает себя и на основе анализа работы преподавателем общая оценка выставляется в систему Platonus.

По итогам самостоятельной работы обучающегося преподавателем определяется следующее задание: сыграть произведение двумя руками на клавиатуре виртуального пианино, загрузить на платформу Classroom.

Информационные технологии, используемые на II этапе работы над музыкальным произведением: Mail.ru платформа, программа Bandicam, платформа Classroom, информационные ресурсы, скайп, What's Up сети, виртуальное пианино.

Работа над динамическими оттенками музыкального произведения, а также практическое исполнение приобретенных технических навыков пьесы. В качестве нотного текста мы использовали партитуру произведения Ю. Литовко "Пьеса" (работа с динамическими знаками и приобретение технических навыков): I часть – простой период из 8 тактов. Музыкальный материал данного периода состоит из двух тактовых секвенций, Соединенных штрихом *legato*. В общем, произведение начинается с динамического знака *piano*. Этот динамический знак используется в первом периоде. Раздел II представляет собой простой период из 8 тактов. Музыкальный материал данного периода также записан в виде секвенции. В этом разделе вы найдете динамический знак *mezzo piano*. В конце предложения встречаются две вольты из-за знака репризы. Следовательно, необходимо повторить предложение дважды. Поэтому в тексте III части повторяется музыкальный материал II части. В конце музыкального произведения применяется знак *ritenuto* и пьеса заканчивается динамическим знаком *piano*.

Проведен динамический, технический анализ музыкального произведения. Работа со штрихом *legato*, мелодией в партии правой руки, динамическими знаками *piano*, *mezzo piano* будет продолжена с использованием программы Bandicam.

На III этапе работы над музыкальным произведением применялись следующие технологии: технология дифференцированного уровневого обучения, платформа Zoom, таксономия Блума, технология кейса, электронная информационная база, виртуальное пианино.

На данном этапе нашей работы «раскрытие художественного образа музыкального произведения (сценическое исполнение)» в качестве нотного текста мы выбрали Этюд №46 (тему Паганини) И. Я. Берковича. В процессе исполнения произведения продолжается работа над фразами, динамическими знаками на платформе Zoom. Но основной целью этого этапа является полноценное описание произведения обучающимся и уровень владения инструментом в концертном исполнении.

Результаты исследования. Опираясь на прикладные исследования применения дистанционного обучения в процессе подготовки специалистов и практическую работу в направлении музыкально-исполнительской педагогики, мы определили педагогические условия применения информационно-коммуникационных технологий:

1. Выявить и использовать в практической работе образовательные платформы, необходимые информационно-коммуникационных технологии, подходящие для проведения индивидуальных инструментальных занятий;

2. Разделить процесс освоения музыкального произведения на этапы, где определение содержания работ зависит от тематики развития музыкально-исполнительских способностей обучающегося;

3. Провести работу в онлайн режиме, направленной на тесное творческо-коммуникационное общение с обучающимся, основу которого составляет полное ознакомление с текстом музыкального произведения, работа с динамическими знаками и приобретением технических навыков, а также возможность раскрытия художественного образа инструментального произведения;

4. Изучить рациональные аспекты новых информационных технологий, современных электронных программ, электронных библиотек, образовательных платформ, внедряемых в

процесс дистанционного образования в системе профессиональной подготовки будущего учителя музыки, что будет способствовать использованию обучающимися в практической работе в условиях школьных занятий.

Заключение. В своей работе мы провели анализ возможностей применения и предложили педагогические условия использования информационно-коммуникационных технологий в подготовке будущих учителей музыки. Применение педагогической парадигмы, определяющей систему освоения музыкального произведения в пространстве информационных технологий, является перспективным направлением поиска ресурсов современного музыкального исполнительства. Использование информационно-коммуникационных технологий в подготовке педагога-музыканта позволяет активизировать познавательную деятельность обучающегося, вести ее по пути целостного развития духовного и творческого потенциала.

ЛИТЕРАТУРА

1. Никуличева Н. Дистанционное обучение в образовании: организация и реализация / Н. Никуличева. - М.: LAP Lambert Academic Publishing, 2019. - 220 с.
2. Бекенова Д. У. Информационные технологии в музыкальном образовании [Текст]/Д. У. Бекенова, Ж. А. Мухатаева// Актуальные задачи педагогики: материалы III междунар. науч. конф. (г. Чита, февраль 2013 г.). - Чита: Молодой ученый, 2013. <http://www.moluch.ru/conf/ped/archive/67/3328/>
3. Евдокимова Т. С. Развитие творческих способностей учащихся в процессе обучения игре на фортепиано с использованием передовых педагогических технологий. - режим доступа: <http://nsportal.ru/npo-spo/kultura-i-iskusstvo/library/razvitie-tvorcheskih-sposobnostey-uchashchih-sya-v-processe>

СТРАНОВЕДЕНИЕ РОССИИ В ПРАКТИКЕ ОБУЧЕНИЯ ГРУЗИНСКИХ УЧАЩИХСЯ РУССКОМУ ЯЗЫКУ НА НАЧАЛЬНОМ ЭТАПЕ

Хинчагашвили Н. Ш., Академический доктор филологии, ассоц. проф. Горийского государственного университета, г. Гори, Грузия.

DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_conf/25022021/7424

Abstract. *The article is dedicated to the possibility of the usage of the lingvo-oriented method for the Georgia students in the teaching of Russian as a foreign language. The aim of the article is to promote the enrichment of knowledge in the field of the Russian language through a dialogue of cultural meanings the presented linguo-and methodological culture oriented model of teaching Russian developed and based on communicative and interactive technologies gives the foreign students opportunity to learn about the culture of Russia and to use the acquired knowledge in the process of intercultural communication. The types of interactive exercises discussed in the article can also be used in the study of the history of Russian literature.*

Keywords: *Russian as a foreign language, cultural space, monument, communicative and interactive technologies, intercultural communication.*

Введение. Новая технология обучения РКИ – ориентация на активное соизучение языка и культуры – суть современной методики преподавания иностранных языков. Овладение им предполагает приобщение обучаемого к другой культуре и участие в диалоге культур. В повседневной жизни прямой контакт между обучаемым и носителем изучаемого языка – явление не такое уже и частое. Побывать же «в гостях» у другого народа или принять «в гости», чтобы оценить непохожесть и индивидуальность чужой культуры и языка, вполне возможно. Учесть эту возможность в практике обучения иностранному языку – первостепенная задача современного преподавателя.

Цель нашей работы заключается в разработке лингвометодологической модели обучения грузинских учащихся русскому языку как иностранному. В наше беспокойное время сочетание слов «диалог культур» в методике преподавания иностранных языков употребляют все чаще и чаще, хотя сама технология, в основу которой положены идеи М.М. Бахтина («о культуре как диалоге»), Л.С. Выготского (идея «внутренней речи»), В.С. Библера («философская логика культуры»), В.Н. Вагнера («лингвоориентированная методика») весьма актуальна. Диалог культур как двусторонняя информационная смысловая связь на сегодняшний день уже является важнейшим компонентом в процессе обучения иностранным языкам и является объектом исследования русистов, работающих в области методики преподавания РКИ. Хотелось бы отметить ряд работ Р.М. Теремовой в области межкультурной коммуникации.

Методы исследования. Разработанная нами методологическая модель позволяет познакомить грузинских учащихся со становлением и развитием различных видов русской и грузинской художественной культуры: архитектуры, монументальной скульптуры, музеев, географических и природных компонентов города/страны. Культурологическая доминанта является важным и неотъемлемым компонентом предлагаемой нами методологической модели: изучение русского как иностранного языка происходит посредством знакомства русской культуры через осмысление художественно-эстетической значимости достопримечательностей Грузии. Этот метод прекрасно проиллюстрирован в статье Р.М. Теремовой [5].

Результаты исследования. Предложенные учебные материалы выстроены на коммуникативно-интерактивной основе и предполагают активное взаимодействие преподавателя и обучаемых. Оно подразумевает использование монологических текстов (например, текстов информативного характера, текстов экскурсий, письма), диалогов с самыми разными видами заданий к ним, полилогов, блиц-опросов, дискуссий, круглых столов, клубов, конкурсов, ролевых игр. «Оживить» учебный процесс можно посредством использования иллюстративного материала: таблиц, рисунков, схем, фотографий. Предлагаем образец практического задания по тексту.

«Только нога ступила в Кавказ, я вспомнил, что я — грузин»

Для Владимира Маяковского Грузия была больше, чем место, где он родился. Большой русский поэт всегда помнил своё родное село, грузинский язык и друзей детства.

В 1893 году в грузинском селе Багдади около города Кутаиси в семье лесника Владимира Маяковского родился третий ребёнок – сын Володя. В 1940 году, через 10 лет после смерти поэта, село назвали Маяковский, но в 1990 году ему возвратили старое название. В настоящее время тут находится Дом-музей Владимира Маяковского. Каждый год здесь отмечают день рождения поэта.

В 1902 году семья переехала в Кутаиси. Володя учился в Кутаисской классической гимназии №1. Сегодня в этом здании находится школа, а во дворе стоит памятник Маяковскому-гимназисту. Мальчик хорошо говорил по-грузински, любил читать, петь и рисовать, часто ездил с отцом в лес. Владимир был сильным и смелым мальчиком. Вместе с друзьями он любил купаться в быстрой горной речке Ханисцкали и однажды чуть не утонул.

В 1906 году после смерти отца семья переехала в Москву. Маяковский продолжил учёбу в Московском училище живописи, стал писать стихи.

Маяковский не забывал родину. В 1914 году он приезжал в Грузию, когда уже был известным поэтом. С группой русских поэтов читал свои стихотворения в Тифлисе и Кутаиси.

Следующая встреча с Грузией у Маяковского произошла в 1922 году в Париже. Поэту неожиданно повстречался грузинский друг – выдающийся художник Ладос Гудиашвили. Живописец позже вспоминал про этот случай: "Я сидел за чашкой кофе в кафе "Ротонда" на Монпарнасе. И вдруг слышу по-грузински "Гамарджоба, Ладос! Что ты здесь делаешь?" Мы обнялись, потом долго беседовали". [4]

Маяковский был талантливым человеком: он хорошо рисовал, писал в газеты и журналы, снимал фильмы, ставил спектакли по своим пьесам. В 1924 году поэт приехал в Тифлис, чтобы поставить пьесу, встречался с поэтами Т. Табидзе и С. Чиковани, художником К. Зданевичем, режиссером К. Марджанишвили. Друзья собирались во Дворце писателей, играли в бильярд, пили вино из Багдади.

Рис. 1. Дом-музей В. Маяковского в Багдади

Маяковский приезжал в Грузию ещё два раза – в 1926 и 1927 году. В театре имени Шота Руставели состоялся литературный вечер. Потом была встреча со студентами университета. А. Нуцубидзе вспоминал: "После чтения стихов – ответы на вопросы, среди которых часто звучали "Вы грузин или русский? Ваша Родина – Россия или Грузия?". Маяковский... улыбнулся и ответил: – Хотите знать, кто я? По рождению я грузин, а по национальности русский. Багдади – место моего рождения. Грузию люблю как родину, люблю ее небо, ее солнце, ее природу." [8]

Вечером, после литературных встреч, в кругу друзей поэт сидел в духане и пил грузинское вино. Тамадой была легендарная грузинская актриса Нато Вачнадзе.

Владимир Маяковский рано ушел из жизни. Ему было всего 36 лет. Но он остался в литературе, культуре, истории, в памяти поклонников его таланта и грузинской земли. В Багдади открыт Дом-музей поэта, а около него, у моста через речку, где любил купаться в детстве Володя, стоит его скульптура в полный рост (скульптор Георгий Кевхишвили). В Кутаиси, у здания кутаисской гимназии №1 стоит памятник Маяковскому-гимназисту (скульпторы Валериан Мизандари и Георгий Николадзе). Самый большой бронзовый памятник Маяковскому установлен на одной из центральных улиц Тбилиси (скульптор Гурам Кордзахия).

Рис. 2. Памятник В.Маяковскому в г.Тбилиси

Задание 1. Прочитайте текст и перескажите его.

Задание 2. Посмотрите на рис.1. Представьте, что к вам приехал друг, вы гуляете с ним и увидели этот домик. Какие вопросы может задать ваш друг? Как вы ответите на них? Составьте диалог.

Задание 3. Вам понравился дом, где родился поэт? Опишите его, используя слова и выражения из таблицы 1.

Таблица 1.

Дом-музей имени В.Маяковского				
какой?			большой/маленький старый/новый двухэтажный кирпичный деревянный	
в парке в саду в сквере в зеленой зоне	есть много мало	находится расположен	где?	на площади в центре города в селе
	что?	дом скамейки деревья кусты	чей?	Маяковских

Задание 4. Посмотрите на рис.2. Ответьте на вопросы:

1. Сколько памятников В.Маяковскому стоят в Грузии?
2. Где находятся эти памятники?
3. Почему памятник Маяковскому-гимназисту стоит во дворе грузинской школы?
4. Где в Грузии установлен самый большой памятник поэту?
5. Как фамилия скульптора, который создал этот памятник?

Задание 5. Заполните таблицу, используя информацию из текста.

Таблица 2.

даты	события
1893	
1902	
1906	
1914	
1924	
1927	

Задание 6. Ответьте на вопросы ДА/НЕТ

1. В.В. Маяковский – русский поэт	ДА/НЕТ
2. Будущий поэт родился в России	ДА/НЕТ
3. Село Багдади – место рождения В. Маяковского	ДА/НЕТ
4. Отец мальчика работал учителем	ДА/НЕТ
5. Маяковский учился в Кутаисской духовной семинарии	ДА/НЕТ
6. Семья Маяковских переехала жить в Тбилиси	ДА/НЕТ
7. В.Маяковский больше никогда не видел родину	ДА/НЕТ
8. В.Маяковский побывал в Грузии ещё четыре раза	ДА/НЕТ
9. В Грузии у Маяковского не осталось друзей и знакомых	ДА/НЕТ
10. Поэт прожил долгую жизнь	ДА/НЕТ
11. Память о большом русском поэту осталась в Грузии	ДА/НЕТ
12. Автор памятника поэту в Багдади Г. Кевхишвили	ДА/НЕТ

Т. о., лингвоориентированная методика обучения русскому языку как иностранному грузинских учащихся определяет общие лингвометодические положения, которые состоят в особой подаче языке нового явления и формирования навыков и умений употребления этого явления.

Выводы. Разработанная модель занятий, на наш взгляд, будет способствовать развитию общей культуры, обогащению знаний в области русского языка, развитию русской речи в условиях иноязычной среды. По-русски освещенная родная культура грузинского учащегося создаст доброжелательную атмосферу между ним и русским собеседником. Удачно подобранный учебный материал поможет грузинским учащимся осмыслить значительный пласт русской культуры и адекватно использовать полученные знания в различных ситуациях межкультурной коммуникации. В процессе приобщения к русской культуре грузинские учащиеся смогут более глубоко оценить культуру своей страны и активизировать навыки общения на русском языке.

Представленные в статье материалы занятия рассчитаны на учащихся, владеющих РКИ в объеме уровня А2-В1. Образец занятия можно использовать для самостоятельного изучения русского языка, и при изучении истории русской литературы как зарубежной.

ЛИТЕРАТУРА

1. Вагнер В.Н. Лингвоориентированная методика преподавания русского языка как иностранного. Традиции и новации в профессиональной деятельности преподавателя русского языка как иностранного: Учеб. Монография /Под общ. ред. С.А. Хаврониной, Т.М. Балыхиной. М., 2002
2. Лаперашвили В. Жизнь Маяковского в Грузии. Тб., 1961
3. Маяковский в Грузии. Тб., 1936
4. Пипия Б. Великие в Грузии: от аргонатов до Марадоны. Тб., 2011
5. Теремова Р.М. Спецкурс «Культурное пространство Санкт-Петербурга» в практике обучения иностранных учащихся русскому языку. «Русский язык за рубежом», № 2/2016.
6. Международный культурно-просветительский союз «Русский клуб». Возвращение. Владимир Маяковский в Грузии. Тб., 2008
7. Любовью за любовь. Памятники русской культуры в Грузии. Владимир Маяковский (часть первая). Retrieved from <http://korsovet.ge/ksorsg/maiak>
8. Любовью за любовь. Памятники русской культуры в Грузии. Владимир Маяковский (часть вторая). Retrieved from <http://korsovet.ge/ksorsg/maiak-2>

ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ САНАТОРНО-КУРОРТНИХ ЗАКЛАДІВ: ПРОБЛЕМИ, ВАРІАНТИ РІШЕНЬ, ОСВІТА

Стрікаленко Т. В., доктор медичних наук, професор, Одеська національна академія харчових технологій, м. Одеса, Україна

Д'яконова А. К., доктор технічних наук, професор, Одеська національна академія харчових технологій, м. Одеса, Україна

Коротич О. М., викладач, Одеська національна академія харчових технологій, м. Одеса, Україна

DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_conf/25022021/7425

Abstract. Development of the concept «health for healthy» in sanatoria of Ukraine, and also programs of sanatorium prevention, recovery treatment and medical rehabilitation, creation and introduction of regional programs of development of resorts demand introduction of innovative methods of conducting recreational business of rest and improvement. In this article questions are considered of introduction of some innovative methods which underline relevance of a problem of continuous training of experts of the industry of hospitality, corrections of programs of teaching some subjects for future workers of hotel and restaurant business are considered.

Keywords: Innovations, resorts, sanatoria, hotel and restaurant business, programs of development of recreational business, programs of training

Вступ. Інноваційний розвиток – це тренд сьогодення, який стосується практично усіх галузей діяльності людини. Оскільки в наш час продовжується розпочате ще у 90-х роках минулого століття стирання кордонів між самостійними у попередні часи сферами діяльності – курортною справою, туризмом і готельним господарством, що тепер працюють на спільному санаторно-курортному ринку, це потребує сервіс-орієнтованого системного підходу до організації його діяльності, що має враховувати унікальні особливості кожного регіону. Як зазначає О.О. Галаченко, становлення, функціонування і розвиток санаторно-курортних послуг (як категорії соціально-культурних та оздоровчих послуг) зумовлені історичними, природно-кліматичними та економічними умовами регіонів, і тому оцінку інноваційної діяльності сфери санаторно-курортних послуг регіону слід визначати з позицій ефективності самого санаторно-курортного закладу, курорту, регіону та споживачів [1].

Аналіз стану і характеру інноваційної діяльності різних підприємств дозволяє систематизувати знання і практичну цінність інновацій. Дослідженням терміну та суті «інновацій» присвячено наукові роботи Й. Шумпетера [2], А.І. Пригожина [3], В.В. Горшкова, Е.А. Кретьова [4], В.Г. Медінського [5], Е.Г. Яковенко, Ю.В. Яковця [6], В.В. Безуглого [7], О.В. Шикіної і Я.Є. Гончаренко [8], А.О. Литовки, О.В. Шикіної [9], О.О. Галаченко [1] та ін.

Базовою класифікацією інновацій найчастіше вважають Керівництво Осло, що рекомендує розрізняти такі їх види: (1) продуктова, тобто така, що веде до використання (впровадження) товару або послуги, які є новими або значно поліпшеними за своїми властивостями чи способами використання; (2) процесна – запровадження нового або суттєво поліпшеного способу виробництва чи доставки продукту (це зміни в технології, виробничому обладнанні, програмному забезпеченні); (3) маркетингова, як застосування нового методу маркетингу, що включає значні зміни в дизайні чи упаковці продукту, його розміщенні, просуванні на ринок або в призначенні ціни і (4) організаційна, що включає впровадження нового організаційного методу в діловій практиці підприємства, в організації робочих місць або зовнішніх зв'язків [10]. Так само, як і більшість інших класифікацій інновацій та нововведень, Керівництво Осло фактично поділяє їх на 2 категорії: виробничу (продуктові та процесні інновації) і власне ринкову (маркетингові та організаційні інновації). Для більшості підприємств, задіяних у сервіс-орієнтованому санаторно-курортному ринку, сьогодні обмеження знаходиться саме на ринку, а не у виробництві, хоча у виробничому потоці завжди є те, що називають ресурсом із обмеженою потужністю. Таких ресурсів може бути декілька, що визначається, як названо вище, природно-кліматичними, історичними та економічними умовами кожного регіону.

В умовах втілення концепції сталого розвитку індустрії гостинності, що пов'язується з обмеженням негативного впливу цієї галузі економіки на природне і соціальне середовище,

збільшенням її користі для сучасного та запобіганням зменшенню можливості майбутніх поколінь задовольняти власні потреби [2], розуміння і виокремлення названих ресурсів розвитку санаторно-курортних закладів і курортів потребує постійного вивчення та аналізу досвіду «сусідів» (бенчмаркінгу) і здатності працювати на випередження. Тобто потребує фахівців з відповідними системними знаннями щодо діяльності сфери санаторно-курортного ринку як категорії соціально-культурних та оздоровчих послуг. Адже для організації роботи санаторно-курортних закладів слід формувати інноваційні, принципово нові підходи, що ґрунтуються на нових засобах господарювання та максимального задоволення потреб споживачів послуг у відпочинку та оздоровленні. Не менш важливою складовою такої роботи є формування відповідного світогляду і знань у майбутніх фахівців галузі гостинності – тоді, коли формуються професійне мислення та навички професійної майстерності [12].

Метою нашої роботи було обґрунтування викладених положень та аналіз робіт, що виконуються за нашої участі у цьому напрямку.

Результати дослідження. Концепція Державної цільової програми розвитку туризму та курортів на період до 2022 року, що схвалена Кабінетом Міністрів України, має одним із напрямків удосконалення мережі санаторно-курортних і оздоровчих закладів. Адже Україна займає одне з провідних місць в Європі за рівнем забезпеченості цінними природними лікувальними ресурсами, на базі яких у минулі роки було створено 240 курортних населених пунктів. Лише 47 із них на цей час належать Україні - через окупацію АРК (Криму) та складну ситуацію з частиною Донецької та Луганської областей. В Одеській області знаходяться 22 курортні населені пункти – це майже 45% курортного запасу держави. Станом на 2017 р. в Україні налічувалось 4256 колективних засобів розміщення, санаторно-курортних та оздоровчих закладів, кількість яких зменшилась на 30% у порівнянні з попередніми роками.

Україна має великий курортно-рекреаційний потенціал, однак існуюча курортна матеріально-технічна база застаріла, що негативно позначається на її завантаженні і функціонуванні. Статистичні дані по Одеській області за останнє десятиріччя вказують на неухильне скорочення санаторіїв та пансіонатів з лікуванням на 40% і, навпаки, стабілізацію та тенденцію до зростання на 25% готельної бази. Виконаний М.О. Крамаренко аналіз існуючої курортної мережі показав, що кількість лікувально-оздоровчих засобів розміщення та їх розподіл на курортах Одеської області не відповідають сучасним зростаючим вимогам комфортності і потребам у лікуванні та оздоровленні [13]. Основною проблемою, що має бути вирішена на сучасному етапі, на думку автора, є проблема якості і ефективності лікувально-оздоровчого процесу на курорті.

Курортні готелі з лікувальною спеціалізацією представлені по всьому світу та користуються попитом у певній категорії людей, що орієнтовані на лікування разом з відпочинком, особливо у країнах Європи (Австрія, Німеччина, Словенія, Швейцарія тощо), Азії (Індія, Китай, Тайланд), у меншій мірі - в країнах Південної та Північної Америки (Бразилія, Канада, США) і Австралії. Як зазначає М.О. Крамаренко [14], аналіз існуючого стану функціонування курортних готелів свідчить про наступні тенденції: (1) перехід від зведення одиничних будівель до комплексної забудови, укрупнення їх місткості, що обумовлено вимогами рентабельності; (2) орієнтація на внутрішні потреби країни з урахуванням потенціалу гідромінеральних ресурсів (мінеральні води, лікувальні грязі тощо); (3) зміна та розширення номенклатури приміщень залежно від комерційної спрямованості (лікування; спа; велнес; косметологія; розваги; відпочинок для ділових людей), (4) нестандартність рішень і аттрактивність архітектурного середовища курортних готелів. За даними цього дослідження, натурні обстеження більше 40 одеських готелів довели економічну доцільність будівництва курортних готелів 4* і 5* і, одночасно, зростаючий попит і недостатність загальнодоступних курортних готелів 3*. Разом з цим, порівняльний аналіз архітектурно-планувальних рішень курортних готелів країн Європи, Азії, Північної і Південної Америки та України за визначеними характеристиками засвідчив наявність переваг архітектурно-планувальної організації окремих зарубіжних (щодо складності об'ємно-просторових рішень, рівня комфорту, наявності додаткових функцій) і вітчизняних проектів (за зв'язком із природним оточенням, урахуванням особливостей регіональної архітектури, розвиненої лікувальної функції).

Соціально-економічними чинниками, що визначають загальносвітові тенденції проектування курортних готелів, визначені [13, 15]: підвищення комфорту перебування і, одночасно, зростання попиту на цілорічне функціонування курорту (цілорічне лікування і оздоровлення на курорті); зменшення періоду перебування на курорті; збільшення кількості осіб, що віддають перевагу відпочинку з сім'єю; попит на додаткові послуги на території

курортних готелів; запити на медичну профілактику на базі санаторно-курортного лікування; стрімкий розвиток спа- та велнес-індустрії; надання переваг оздоровленню на лоні природи за межами міста. Тобто, до загальних вимог до курортних готелів відносяться, в першу чергу, комфортність, цілорічність функціонування, поліфункціональність і наближеність до природи.

Важливою складовою створення комфортних умов проживання у готелях є водопостачання. На жаль, аналіз якості водопостачання поселень, підприємств, окремих будинків, як і готельно-ресторанних закладів в Україні протягом останнього десятиліття свідчить про практично щорічне погіршення показників якості води, що її вживають як питну та використовують для приготування їжі. Якісне водопостачання закладів сфери гостинності є певною іміджевою складовою оцінки країни та, власне, готелів і ресторанів, що використовують водопровідну воду для приготування їжі і напоїв (ДСТУ 4269:2003 [16]). Це не є оптимальним та потребує не лише ретельного аналізу причин, але й напрацювання заходів, здатних унебезпечити споживачів такої води. Для покращення ситуації пропонуються різні програми та варіанти, проте в складній еколого-економічній ситуації сьогодення значно простіше формулювати завдання та програми, а ніж знаходити реальні шляхи вирішення проблем, що створені нами ж.

Перспективним шляхом вирішення задачі оптимізації водопостачання у закладах сфери гостинності є використання систем додаткового очищення води з мережі централізованого питного водопостачання та інноваційної технології оброблення води у готельно-ресторанних закладах, аналіз впливу такої води на якість деяких продуктів харчування.

Однією з вимог ДСТУ 4269:2003 [16] є цілодобова подача до усіх приміщень готелю води, що відповідає діючим в державі вимогам до показників її якості [17]. Це досить складне завдання, що не часто реалізовано на практиці у готелях та ресторанах, незважаючи на декларації про орієнтацію на європейські стандарти якості сервісу у цих закладах. Результати досліджень вмісту тригалогенметанів (хлороформу або інших токсичних сполук, що є побічними продуктами дезінфекції води хлор-вмісними реагентами) у кубиках льоду, що використовуються в барах ресторанів на морських суднах, в барах кафе та ресторанів міста, підтверджують такий висновок [18]. Перевищення гранично допустимої концентрації (ГДК) хлороформу у таких кубиках льоду складало від 2 до 50 разів, а їх концентрація була у 30% досліджень навіть більшою, ніж у воді, що її використовували для приготування льоду. У напоях «з льодом» також виявлені залишкові кількості цього побічного продукту хлорування води. При використанні додатково очищеної води для приготування їжі в обстежених кафе, у такій воді, як і у кубиках льоду, виготовлених з неї, не виявлено навіть залишкового вмісту хлороформу.

Особливість додаткового очищення води полягає у збільшенні кількості бар'єрів, здатних перешкодити надходженню до споживачів води, що містить забруднюючі речовини, у тому числі такі, що не регламентовані діючими нормативними документами, проте є небезпечними для людини і здатні змінювати не лише якість продуктів харчування, але й імідж міста та готелю. Важливість таких додаткових бар'єрів зростає при низькій санітарно-технічній надійності мереж водопостачання, збільшенні кількості аварійних ситуацій на водогонах і підвищенні вірогідності терористичних дій у системі водопостачання (як поселень, так і окремих будинків, готельно-ресторанних та інших громадських закладів тощо). Впровадження додаткового очищення води є необхідним заходом у готельно-ресторанних закладах для поліпшення якості води, що використовується як для господарських потреб (котельні, пральний та гладильний сервіс, посудомийні машини), так і для цілодобового постачання в номери, на кухню та в бар [19].

Принципова схема системи, що використовується для додаткового очищення води, має передбачати декілька шляхів використання очищеної води. Так, вода, отримана після видалення механічних домішок, солей твердості, сполук Феруму та Мангану, органічних речовин, може подаватись до посудомийних машин, котельної, пральні та гладильної. Механічного та сорбційного очищення потребує вода з системи централізованого водопостачання, що надходить в номери готелю, на кухню, в бар. Проведений аналіз використання додаткового очищення води в готелях міста засвідчив, що протягом року значення окремих показників якості води змінювались у воді з мережі централізованого питного водопостачання і були практично незмінними (на рівні чутливості методу досліджень) у додатково очищеній воді. Особливої уваги заслуговує мінімізація вмісту у доочищеній воді залишкового вільного хлору (з 0.85 мг/дм³ до 0.05 мг/дм³), Феруму та хлороформу, негативний вплив яких на якість напоїв добре відомий [20].

Задача боротьби з мікроорганізмами, що викликають швидку порчу продукції, виготовленої в ресторанах, інших закладах громадського харчування без використання теплової

обробки кінцевої продукції, також є актуальною, а тому досвід застосування в них інноваційної технології знезараження води безхлорним реагентом комплексної дії «Акватон-10» (діюча речовина - ПГМГ-гх), видається досить перспективним [21-23]. Так, порівняльні дослідження впливу знезаражуючих реагентів – хлору та «Акватону-10» (контроль – вода з системи централізованого питного водопостачання міста) – на фізико-хімічні, органолептичні та мікробіологічні показники якості зразків нектару із айви засвідчили, що найбільшу біологічну активність має нектар із айви, приготований з використанням води, знезараженої реагентом «Акватон-10» (203 у.о. – при 90.6 у.о. в нектарі, приготованому з використанням водопровідної води, та 79.9 у.о. при використанні води, додатково знезараженої хлором). Суттєві відмінності мав і вміст вітаміну С у нектарах, приготованих з використанням досліджуваних вод: 1.5 мг/100 г нектару, приготованому з використанням водопровідної води, і 3.2 мг/100 г нектару, при виробництві якого використовували воду, знезаражену реагентом «Акватон-10». Показники епідемічної безпечності нектарів, виготовлених з використанням досліджуваних реагентів, відповідали вимогам для нектарів, тоді як в контролі КМАФАМ перевищувала 400 КУО/см³.

Результати досліджень технології приготування напою «Липовий» (на основі зеленого чаю та липи) в закладах громадського харчування (на артезіанській воді, що була оброблена хлор-вмісним реагентом або реагентом «Акватон-10») представлені в [24]. Отримані дані засвідчили, що показники якості артезіанської води (твердість, сухий залишок, вміст сполук Феруму та перманганатна окиснюваність) до та після її знезараження хлором чи безхлорним реагентом комплексної дії («Акватон-10»), практично не відрізнялись та відповідали вимогам ДСанПіН 2.2.4-171-10; вміст залишкових кількостей дезінфектантів не перевищував їх ГДК. Певні відмінності констатовані щодо органолептичних показників якості напою (чаю) «Липовий»: оцінка зовнішнього вигляду отриманих чаїв була практично однаковою, а за кольоровістю найвищі бали (5) отримали напої, приготовлені на артезіанській воді та тій же воді, знезараженій реагентом «Акватон-10». Колір напою, виготовленого з використанням знезаражуючого хлор-вмісного реагенту, отримав оцінку 3.7 балів. Найкращі смакові якості експерти також відзначили у напоїв, виготовлених на артезіанській воді та тій же воді, знезараженій реагентом «Акватон-10». При цьому всі експерти звернули увагу на те, що найбільшу «терпкість» мав напій, виготовлений на знезараженій реагентом «Акватон-10» артезіанській воді. Смак напою «Липовий», який готували на артезіанській воді з використанням знезаражуючого хлор-вмісного реагенту, експертами відзначено як «дуже кислий, наче без цукру» та «химерний» (хоча за даними хімічного аналізу кислотність та вміст цукру в усіх досліджених зразках напою «Липовий» практично не відрізнялись). Вміст вітаміну С у напоях, виготовлених на артезіанській воді та тій же воді, обробленій реагентом «Акватон-10», був однаковим, тоді як в напої «Липовий», приготованому на знезараженій хлором артезіанській воді, вміст вітаміну С був нижчим на 25%. Ще більш суттєвою була різниця у вмісті у приготованих напоях поліфенольних речовин: в напої «Липовий», приготованому на знезараженій хлором артезіанській воді, їх кількість була нижче чутливості методу визначення, а максимальний вміст поліфенольних речовин (1272 мг/л) визначено у напої, що був приготований на артезіанській воді [24]. На думку авторів, використання реагенту «Акватон-10» для оброблення води для приготування такого напою може сприяти підвищенню ефективності цільового призначення свіжоприготованих функціональних напоїв у закладах громадського харчування, а ця інноваційна технологія є екологічно безпечною та економічно вигідною.

Таким чином, використання такої інноваційної технології як додаткове очищення води з мережі централізованого питного водопостачання в готелях та ресторанах, закладах громадського харчування, як і використання технології оброблення води реагентом комплексної дії «Акватон-10», здатні позитивно впливати на якість послуг, що їх надають сучасні готелі та санаторно-курортні комплекси, дозволяють зменшити витрати на ремонт комунікацій та підвищити імідж закладу. В цілому, використання інноваційних методів оброблення води та обладнання для додаткового очищення води дозволяє готувати безпечні та корисні харчові продукти, функціональні напої, переваги яких очевидні, та мають слугувати підвищенню конкурентоздатності продукції ресторанів, закладів громадського харчування тощо. Потреба в позитивних емоціях і непроста ситуація в країні спроможні справді народжувати новий споживчий досвід, а виховання культури споживання у закладах ресторанного господарства може стати вирішальним конкурентним заходом не лише задля поліпшення якості життя, але й функціонування цих закладів, зрештою - вагомою складовою політики продовольчої безпеки населення країни [25].

Стратегічні напрямки розвитку готельно-ресторанного бізнесу потребують фахівців, що є висококваліфікованими та обізнаними із сучасними інноваційними технологіями. До таких, безумовно, належать і технології оброблення води. Доцільним вважаємо навести такий приклад: саме Європейська асоціація спеціалістів кофейних закладів («з кофе» – SCAE) направила єдиний в світі (на цей час) стандарт води для приготування кофе, що впроваджений в ресторанах Європи, США і став візитівкою престижних кафе в Україні [27].

Про важливість обізнаності із критеріями якості та безпечності різних вод, водним режимом протягом дня, побічними проявами недостатнього вживання води та особливостями різних фасованих вод свідчить і такий приклад: екскурсії до бутіка Анжело Лаурія, що оформлений як розкішний ювелірний магазин та став першим в Італії та в США «водним магазином», викликають чималий інтерес у туристів. Адже, як стверджує власник цих незвичайних магазинів, А. Лаурія, «ми хотіли показати значення води та створити достойне її оформлення. Щоб ті, хто сюди заходить, одразу розуміли: вода – це не така проста річ, як вони, можливо, думали, і не можна її недооцінювати. Ми допоможемо підібрати воду до м'яса чи до риби, підкажемо, якою водою завершувати трапезу, а яку використовувати як аперитив... Ви відчуєте чітку кислотність у роті, у вас розіграється апетит, у вас почне виділятися шлунковий сік, що для аперитиву є головною задачею...». І в престижних ресторанах світу, разом з картою вин, вже подають карти мінеральних і столових вод, є вони і в деяких готелях України. Знання цих особливостей сприйняття та вживання води не може не сприяти підвищенню авторитету готелю і ресторану [26].

Не менш важливою задачею є підвищення обізнаності працівників закладів готельного і ресторанного господарства з цього питання. Адже у ЗВО, що готують фахівців для харчової галузі, перші кафедри технології водопостачання були відкриті лише у 2011 році, хоча саме ця галузь особливо потребує якісну воду, яка значною мірою визначає якість приготованих страв та здоров'я людей. Міжнародний проект «Water Harmony», у виконанні якого були задіяні декілька ЗВО України, завершився розробкою, у тому числі, учбових модулів по окремим питанням обробки води в цілому, тобто для потреб централізованого питного водопостачання. Нами запроваджено викладання магістрам, що навчаються за фахом «готельно-ресторанна справа», вибіркової дисципліни «Технологія питної води і водопідготовки для закладів готельного і ресторанного господарства» (з метою засвоєння студентами теоретичних та практичних положень курсу) та розроблені Методичні вказівки до виконання лабораторних робіт з цього курсу, спрямовані на здобуття навичок практичного використання фізико-хімічних методів дослідження води, оцінки інноваційних технологій, що вже використовують найбільш успішні заклади ресторанного господарства [26].

Як викладено у вступі, стратегію розвитку підприємств, у тому числі – санаторно-курортних закладів, найчастіше розуміють як складну управлінську стратегію, що націлена на зміну поглядів, відносин, оцінок і структур підприємства для того, щоб воно могло краще пристосуватись до нових технологій, ринків, проблем, а також до швидкості появи таких змін для забезпечення життєздатності підприємства [1, 5, 7 та ін.]. Багатьом дослідникам цієї проблеми притаманна думка, що хаотичний розвиток курортного господарства України є наслідком недостатнього законодавчого і нормативно-правового забезпечення санаторно-курортної діяльності, відсутності механізму функціонування санаторно-курортних закладів в умовах ринкової економіки, незабезпечення комплексного розвитку курортних територій, зношеності основних фондів, відсутності інвестицій, низького рівня менеджменту тощо [8, 15, 28-30]. Адже така кількість проблем, обумовлених, переважно, зовнішніми чинниками, ставить можливість роботи і наявність стратегії розвитку для окремих санаторно-курортних закладів начебто неможливою. Безумовно, для вирішення проблем стратегії розвитку санаторно-курортних закладів в країні соціально-економічна політика та ситуація мають неабияке значення. Однак, в існуючих і сьогодні умовах чимала низка санаторно-курортних закладів ефективно функціонує і розвивається. І це є підтвердженням того, що вплив знань на економічний розвиток як окремих установ, так і країн, постійно зростає і навіть перевищує вагомість засобів виробництва та наявних природних ресурсів. За оцінками Всесвітнього банку розвитку фізичний капітал в сучасній економіці формує 16% загального обсягу багатства кожної країни, природний – 20%, а людський капітал – 64%. Тобто, приріст створюваних цінностей відбувається за рахунок підвищення продуктивності та застосування знань на практиці, використання інноваційних технологій тощо [31].

Аналіз теорій управління дозволяє зауважити, що більшість використовуваних технологій управління націлені, в першу чергу, на одночасне поліпшення всіх процесів [32]. Тобто,

результативність всієї системи має бути максимальною за умови роботи всіх процесів в оптимальному режимі. Такий підхід залишає поза увагою фактор взаємовпливу і взаємозалежності процесів усередині системи. Автор теорії обмежень систем (ТОС) Еллі Голдратт виходить з твердження, що організація – це, насамперед, система, а не просто набір процесів чи елементів. І всі складові системи пов'язані між собою причинно-наслідковими зв'язками: від того, наскільки кваліфіковано в системі збудовано взаємодію елементів, залежить її майбутнє. Ніяке покращення існуючих процесів/елементів не приведе до помітного поліпшення, якщо зусилля не будуть спрямовані на зміцнення найслабшого елемента. Тобто, серед безлічі елементів чи процесів системи, які можуть бути оптимізовані, є лише декілька, що повинні бути покращені (оптимізовані) для реальної оптимізації роботи всієї системи [32, 33]. А тому слід, в першу чергу, визначити обмеження системи, далі – знайти шляхи його максимального використання та підпорядкувати прийнятому рішенням всі інші елементи системи.

Суттєвим обмеженням системи надання послуг санаторно-курортного оздоровлення є різне сприйняття цінності цього продукту клієнтом (відпочиваючим) та його виробником (санаторно-курортним закладом). Якщо саме це є ключовим обмеженням (безумовно, важливий економічний чинник ефективної діяльності санаторно-курортного закладу), то пошуки шляхів збільшення сприйняття клієнтом цінності послуг санаторно-курортного оздоровлення і є пошуками реального покращення роботи закладу. Тобто, чим більшу кількість проблем клієнта/відпочиваючого вирішує послуга, що її надає санаторно-курортний заклад, тим більшою буде сприйняття цінності послуги, тим більше вигоди отримає клієнт, а тому питання щодо невідповідності послуги та її ціни навіть не виникне. Програми санаторно-курортного оздоровлення, відновлювального лікування та медичної реабілітації, що розроблюються і впроваджені низкою курортів, є гарним інноваційним продуктом якщо вони достатньо обґрунтовані, ефективні, гнучкі та корисні, цілісні і зрозумілі як менеджеру (туроператору/турагенту), так і потенційному споживачу такої послуги. Важливо зазначити, що такі програми, створені з урахуванням особливостей курорту, можливостей залучення культурних, історичних та пізнавальних заходів, місцевого колориту тощо, практично неможливо відтворити в іншому місці, а тому вони є, безумовно, унікальними, що також додає певну ціну до їх цінності [34].

Ознайомлення студентів, що вивчають «Курортну справу», «Лікувально-оздоровчий туризм», «Рекреаційний бізнес відпочинку і оздоровлення» з основними положеннями ТОС сприяє поглибленому розумінню запитів потенційних споживачів послуг курорту (тобто їх вимог до очікуваних цінностей санаторно-курортного оздоровлення) та проблем стратегії розвитку індустрії лікувально-оздоровчого туризму, а тому видається важливим для їх подальшої успішної практичної діяльності. Апробація розробки програм для профілактики і лікування «синдрому менеджера», синдрому хронічної втоми, а також оздоровлення працівників хімічної промисловості тощо в санаторіях різних регіонів нашої країни, що її виконують студенти на практичних заняттях з цих навчальних предметів, сприяє не лише засвоєнню ними конкретних знань щодо певних запитів потенційних споживачів послуг курорту. Увага до проблем організації курортної справи в регіонах, до розширення використання місцевих санаторіїв потребують поглиблення знань природних ресурсів, ступеню екологічної сприятливості, інфраструктурної забезпеченості території та, зрештою, іншого рівня розуміння перспектив курортного оздоровлення і лікувально-оздоровчого туризму. Адже індивідуальний підхід сьогодні стає стандартом – у споживачів формується нове розуміння того, якою має бути хороша, «саме для мене», пропозиція тих чи інших послуг. Важливість такого детального «оформлення» програм перебування у санаторії (на курорті) обумовлена рядом чинників, серед яких досить вагомим є формування поваги до санаторію (курорту), що так дбайливо ставиться навіть до потенційних споживачів його послуг. Крім того, сьогодні більше, ніж у попередні роки, переважає довіра до брендів та установ, що стоять за ними, як таких, які можуть максимально задовольнити потреби та вимоги відпочиваючих і туристів.

Важливими проблемами сьогодення є нестабільність та непередбачуваність суспільно-економічних подій у суспільстві, «ковідна пандемія», що негативно впливають на стан психічного здоров'я населення в цілому, а можливості пристосування до таких умов життя та праці рано чи пізно вичерпуються, що сприяє виникненню післятравматичних стресових розладів (ПТСР). Сприйняття життєвих умов як катастрофи (життєвий простір, непридатний для життя) може виступати кульмінаційною точкою кризи свідомості, як зауважують автори [35], яка набагато гірша за реальну небезпеку. Розвиток поля негативних емоцій, що поглиблюється зовнішніми чинниками (надзвичайні ситуації антропогенного, техногенного чи природного характеру), притаманне і працівникам індустрії гостинності, які, до того ж,

постійно стикаються з такими ж «полями» у своїх відвідувачів. Саме тому, трансформація суспільства так званої техногенної цивілізації потребує зміни в парадигмі рекреаційних потреб населення і трансформації рекреаційної системи в цілому.

Актуальність та доцільність наукового пошуку в даному напрямі зумовлені соціальним запитом на формування і культивування здорового способу життя населення та, значною мірою, профілактику розвитку ПТСР і забезпечення фізичного, психічного та духовного здоров'я. Про необхідність залучення до реабілітації людей з ПТСР можливостей курортології як наукового напрямку, акцентованого на оздоровленні та профілактиці ускладнень хронічних захворювань/станів, писали ще у 1978 р (США) – аналізуючи ефективність лікування ветеранів з «post-Vietnam syndrome» [36]. Останнім часом проблема реабілітації людей з ПТСР набула особливої актуальності і в Україні, а тому вивчення і використання світового досвіду – з урахуванням можливостей нашого санаторно-курортного комплексу – стало пріоритетним і для курортної галузі нашої країни. Адже необхідність довготривалої медико-психологічної реабілітації при ПТСР досить часто супроводжується проявами інтоксикації ліками, фармакологічною та психологічною залежністю. І тому зрозуміла зацікавленість у науково обґрунтованому використанні для корекції порушень фізичного та психічного здоров'я при ПТСР курортних природних і преформованих лікувальних чинників, різних методів лікування «без ліків» тощо [36, 37, 38]. Організація і контроль за раціональним харчуванням, дотриманням режиму дня і можливість об'єктивного контролю ефективності застосованого лікування – ці переваги санаторно-курортного етапу реабілітації при ПТСР незаперечні. Їх ефективність демонструє позитивний досвід країн США і Європи: з урахуванням етапу курортної реабілітації майже 30% хворих з ПТСР одужує, у 40% залишаються незначні порушення, у 20% – помірні, лише в 10% випадків стан хворих не змінюється [35, 36].

Аналіз сучасної професійної підготовки фахівців індустрії гостинності підтверджує важливість вивчення механізмів розвитку і профілактики ПТСР для майбутніх працівників галузі та їх щоденних потенціальних клієнтів. Наш певний досвід, отриманого при включенні до програми навчального предмету «Курортна справа» окремого модулю «Курортно-рекреаційне оздоровлення при ПТСР», показав, що виконуючи практичні завдання з проектування таких програм реабілітації на окремих курортах в різних регіонах України, студенти мають змогу не лише поглиблювати свої знання, але й глибше усвідомлювати комплексну їх корисність, невід'ємною частиною якої є їх робота у галузі готельно-ресторанного бізнесу [39].

Висновки. Виконано аналіз деяких напрямків інноваційної діяльності санаторно-курортних закладів, програм санаторно-курортної профілактики, відновлювального лікування та медичної реабілітації, створення і перспектив впровадження регіональних програм розвитку курортів. Розглянуто можливості впровадження деяких інноваційних методів ведення рекреаційного бізнесу відпочинку і оздоровлення. Це свідчить про актуальність і питання щодо важливості постійного навчання фахівців індустрії гостинності, корегування програм викладання певних навчальних предметів для майбутніх спеціалістів готельно-ресторанного сервісу.

REFERENCES

1. Galachenko O. (2019) Regionalna politika rozvitku sferi sanatorno-kurortnikh poslug Dis. D. e. n. Lviv. 479 p. [in Ukrainian].
2. Shumpeter I. (1982) Teoriia ekonomicheskogo razvitiia. Per. s nem. V. S. Avtonomova, M. S. Liubskogo, A. Iu. Chepurenko. M: Progress. 455 p. [in Russian].
3. Prigozhin A. (1989) Novovvedeniia stimuly i prepiatstviia sotsialnye problemy innovatiki. M: Politizdat. 271 p. [in Russian].
4. Gorshkov V., Kretova E. (1996) Innovatsionnye riski. SPb. 103 p. [in Russian].
5. Medinskii V. (2002) Innovatsionnyi menedzhment. M: Infra-M. 295 p. [in Russian].
6. Iakovets Iu. (2004) Epokhalnye innovatsii XXI veka. Mezhdunar in-t P. Sorokina–N. Kondrateva. M: Ekonomika. 444 p. [in Russian].
7. Bezuglii V. (2016) Geoprostorov osoblivost sanatorno-kurortnogo kompleksu Ukraini. Visnik Dnipropetrovskogo universitetu. Serii geology. ia geografiia. 24 (2) P 3-10. [in Ukrainian].
8. Shiki a O., Goncharenko I. (2018) Dinamika rozvitku gotelnogo biznesu Odeskoï oblasti. Visnik sotsialno-ekonomichnikh doslidzhen. 4 (68). P. 220-232. [in Ukrainian].
9. Litovka A., Shikina O. (2016) Klasifikatsiia innovats ino diialnosti turistichnogo pidpriemstva. Globalni ta natsionalni problemi ekonomiki. Mikolaivskii natsionalnii universitet im. V. Sukhomlinskogo. Vipusk 12. P. 416-420. [in Ukrainian].
10. Oslo Manual Guidelines for Collecting and Interpreting Innovation Data. 3rd Edition OECD [Rukovodstvo Oslo. Rekomendatsii po sboru i analizu dannykh po innovatsiiam. Trete izdanie. Sovmestnaia publikatsiia OESR i Evrostat]. [in Russian].

11. Travel and Hospitality Industry Outlook (2018). URL: <https://www2.deloitte.com/us/en/pages/consumer-business/articles/travel-hospitalityindustry-outlook.html>. [in English]
12. Andrianova I. (2009) Razvitie professionalnykh interesov studentov turistskogo VUZa v sfere gostepriimstva. Avtoref. Diss. K. ped. N. M: RMAT. 24 p. [in Russian]
13. Kramarenko M. (2018) Naukovi zasady arkhitekturno-planuvanoi organizats kurortnykh goteliv. Avtoref. Dis. K. arkhitekturi. K. 28 p. [in Ukrainian].
14. Kramarenko M. (2013) Sravnitelnyi analiz razmeshcheniia kurortnykh gostinits v Ukraine i za rubezhem. Visnik Odeskoi derzhavnoi akademii budivniststva ta arkhitekturi. Odesa. Vip. 50. Chastina 1. P.164-168. [in Russian]
15. Kramarenko M. (2017) Suchasnyi stan i perspektivi rozvitku sanatorno-kurortnykh ta ozdorovchikh ustanov Odeskoi oblasti. III mizhnar naukovo-prakt konf "Arkhitertura istorichnogo Kiiva. Kontekst I vtruchannia". KNUBA. Kyiv. P. 61-62. [in Ukrainian].
16. Poslugi turistichni. Klasifikats ia goteliv. Derzhavnii standart Ukraini. DSTU 4269-2003. (2003) K: Derzhstandart Ukraini. Normativnii dokument Derzhstandartu Ukraini. [in Ukrainian].
17. Gigienichni vimogi do iakosti vodi pryznachenoii dlia spozhivanniu liudinoiu. Derzhavni sanitarni pravila I normi DSanPiN 2 2 4-171-10. (2010) K: MOZ Ukraini. Normativnii dokument MOZ Ukraini. [in Ukrainian].
18. Strikalenko T., Voitenko A. (2012) Trigalogenmetany v kubikakh lida dlia napitkov "Voda v kharchovii promislivosti": Zb tez dop III mizhnar naukovo-prakt konf. Odesa: ONAHT. P. 177. [in Ukrainian].
19. Strikalenko T. (2015) Voda dlia gotelno-restorannykh zakladiv: analiz deiakikh shliakhiv optimizats vodopostachannia. Vodopostachannia ta vodovidvedennia. Naukovo-virobnichii zhurnal. 3. P. 31-36. [in Ukrainian].
20. Kovalenko O., Vetrov D. (2012) Tekhnologiiia vodopidgotovki dlia virobnitstva chainikh napoiv: tekhnologichni aspekty ta pidkhodi do rozrobki. "Voda v kharchovii promislivosti". Zb tez dop III mizhnar naukovo-prakt konf. Odesa: ONAHT. P. 9-10. [in Ukrainian].
21. Skubii N. (2014) Innovatsionnaia tekhnologiiia obrabotki vody dlia gostinits i restoranov. "Ozdorovchi kharchovi produkti ta dietichni dobavki: tekhnologii, iakist ta bezpeka". Zb mater mizhnar naukovo-prakt konf. K: NUHT. P 130-131. [in Ukrainian].
22. Abramchuk V., Egorova A., Paulina Ia. (2013) Innovatsionnaia metodika obrabotki vody dlia prigotovleniia nektarov. "Voda v kharchovii promislivosti" Zb tez dopov IV mizhnar naukovo-prakt konf. Odesa: ONAHT. P. 36. [in Ukrainian].
23. Shendrik V. (2013) Innovatsionnaia tekhnologiiia podgotovki vody i tary dlia proizvodstva nektarov iz aivy. Zb nauk. prats molodikh uchenikh, aspirantiv ta studentiv. T. 1. ONAHT. P 103-104. [in Ukrainian].
24. Vetrov D., Liapina O., Beregova O., Nizhnik Y. (2013) Doslidzhennia vplivu reagentiv dlia znezarazhennia vodi na pokazniki iakosti napoiv chaiu Lipovii. Naukovo-prakt konf "Voda ta dovkilia" v ramkakh XI mizhnar vodnogo forumu "AQUA UKRAINE-2013". K.: MVTS. [in Ukrainian].
25. Egorov B. (2012) Problemi ta zavdannia akademii shchodo tsilei zabezpechennia iakisnoiu vodoiu ta bezpechnim prodovolstvom zhiteliv regionu i kraini. "Voda v kharchovii promislivosti". Zb tez dop III mizhnar naukovo-prakt konf. Odesa ONAHT. P. 5. [in Ukrainian].
26. Liapina O., Strikalenko T. (2016) Perspektivi vivchennia problemi vodi maibutnimi fakhivtsiami gotelno-restorannoi spravi. "Turistichnii ta gotelno-restorannii biznes v Ukraini: problemi rozvitku ta reguliuvannia". Mater. VII mizhnar naukovo-prakt konf. Cherkasi. CHDTU. P. 49-51. [in Ukrainian].
27. Odnorog T (2016) Idealnaia voda dlia kofe. Voda I vodoochisni tekhnologii. 1 (79)-2 (80). P. 60-62. [in Ukrainian].
28. Lebedeva V. (2011) Strategiiia rozvitku pidpriemstv sanatorno-kurortnogo kompleksu. Avtoref. Dis. K. e. n. Odesa. 24 p. [in Ukrainian].
29. Gaman P. (2007) Menedzhment iak teoriiia i praktika dlia kerivnika sanatorno-kurortnogo zakladu. Ekonomika ta derzhava. 9. P. 56-59. [in Ukrainian].
30. Gumeniuk V. (2017) Derzhavne reguliuvannia rinku kurortno-rekreatsiinykh poslug. Avtoref. Dis. D. e. n. K. 42 p. [in Ukrainian].
31. Strikalenko T. (2016) TOS dlia strategii rozvitku sanatorno-kurortnykh zakladiv ta likuvalno-ozdorovchogo turizmu. "Turistichnii ta gotelno-restorannii biznes v Ukraini: problemi rozvitku ta reguliuvannia". Mat. VII mizhnar naukovo-prakt. Konf. Cherkasi: CHDTU. P 14-17. [in Ukrainian].
32. Goldratt E. (2013) Tsel-2. Delo ne v vezenii. M: Mann Ivanov i Ferber. 280 p. [in Russian].
33. Kouen O., Fedurko E. (2012) Osnovy teorii ogranichenii. Tallinn: TOC Strategic Solutions. 332p. [in Russian].
34. Strikalenko T. (2015) Suchasni tendentsii ta perspektivi rozvitku likuvalno-ozdorovchogo turizmu v Ukraini. "Turistichnii ta gotelno-restorannii biznes v Ukraini: problemi rozvitku ta reguliuvannia". Mat. VI mizhnar naukovo-prakt konf. Cherkasi: CHDTU. P.16-19 [in Ukrainian].
35. Innovatsiini pidkhodi do organizatsii mediko-psikhologichnoi dopomogi pislitravmatichnogo stresovogo rozladu. Metodichn rekomendats. Pogodzeni MOZ Ukraini. (2014) K. 32 p. [in Ukrainian].
36. Meditsinskaia reabilitatsiia. Pod red V. Bogoliubova. Izd 3-e, ispr i dop. (2010) M: BINOM. 416p. [in Russian].
37. Zilov V., Minenko I. (2006) Nelekarstvennaia reabilitatsiia posttravmaticheskikh stressovykh rasstroistv razlichnogo proiskhozhdeniia. Vestnik mezhdunarodnoi akademii nauk. 2. P. 31-34. [in Russian].
38. Vedmid N. (2013) Sanatorno-kurortnii kompleks: servisne upravlinnia. Monografiia. K. 536 p. [in Ukrainian].
39. Strikalenko T. (2020) Pislitravmatichni stresovi rozladi u programi navchalnogo predmetu "Kurortna sprava". "Turistichnii ta gotelno-restorannii biznes v Ukraini: problemi rozvitku ta reguliuvannia". Mat. XI mizhnar naukovo-prakt konf. Cherkasi. CHDTU. 1. P. 104-106. [in Ukrainian].

**Proceedings of the
XXVI International Scientific and
Practical Conference
Social and Economic Aspects of Education in
Modern Society**

(February 25, 2021, Warsaw, Poland)

MULTIDISCIPLINARY SCIENTIFIC EDITION

Passed for printing 20.02.2021. Appearance 25.02.2021.
Typeface Times New Roman.
Circulation 300 copies.
RS Global S. z O.O., Warsaw, Poland, 2021